

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND:

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein,
M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman,
J. Tõnisson**

1915

Kümnes aastakäik

Nr. 10

Eesti Kirjandus nr. 10.

Sisu:

- H. Prants, Piibel Eesti keeles. (Järg.)
M. J. Eisen, Kodumaa kirikute ehitamine. (Järg.)
V. Ridala, Tegusõnane tuletusliide — ne —.
K. A. Hindrey, Eesti elukutseline teater 1914/15: „Vanemuise“ teater.
K. Menning, „ „ „ „ „ „Estonia“ teater.
L. Neumann, „ „ „ „ „ „Endla“ teater.
F. Kuhlbars, Libahunt, kratt ja puuk.

Keel ja kiri:

H. Põld, Keeleline kirjastik nr. 1—8.

G. Wilberg, Kooliraamatute keskel.

Kirjandusline ülevaade:

Helmi Reiman, Friedebert Tuglas: Felix Ormusson.

Herbert Grünfeldt, H. O.: Einige Gedichte aus dem
Ehstnischen.

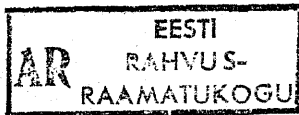
M. Kampmann, J. Jögewer: Eesti muinasjutud I.

M. J. Eisen, Dr. Antti Aarne: Übersicht der Märchenliteratur.

Toimetusele saadetud raamatud.

Kuulutused.

Ar 915P
Eesti

Piibel Eesti keeles.

2

H. Prants.

Huvitav on nüüd asjalugu, et kuna esimesed rahva-keelsed kirjanduslised sugemed, mis muidugi esiti käsi-kirjadena tarvitusele tulid, nähtavalt Põhja-Eestis rohkemal määral on siginenud, kuna need pärastpoole ka Lõuna-Eesti trükitud kirjanduses tarvitusele võeti (mida Rossihniuse kirjatöö näitab), sellevastu trükikirjandus Lõuna-Eestis enne ilmsiks tuli. Kõige esimene a. 1553 trükitud eestikeelne raamat, Tartu õpetaja Witteni tõlgitud Väike katekismus, oli kahtlemata tartukeelne. Vististi olid seda ka järgnevad eestikeelsed kirjanduslised katsed, Weltheruse ja Bucciususe kirjad, sest need ilmusid ainult Poola valitsuse all olevate lõuna-estlaste jaoks, kus Tartu keel võimul oli. Esimesed tähtsamad ja tänini alles seisnud Eesti raamatud ilmusid otse ühtlasi Tartu ja Tallinna keeles. Kui siis pea selle järele Piibli tõlkimise püüe tekkis, töötati selles ühel ajal mõlema keele piirkonnas (Tartu keeles Gutschlaff, Tallinna keeles Göseken); taheti, et Pühakiri Tartu- ja Tallinnamaa rahvale ühtlasi võiks trükki minna. Seda takistas aga pealetulev sõjaaeg; isegi 1. Moosese raamatu proovitrükk Tartu murdes, mis Gutschlaffil käsikirjas valmis olnud, jäi ilmumata. Aga hiljemgi veel töötati Piibli tõlkimises hoolega mõlemas murdes eraldi. Kui siis 17. aastasaja viimasel veerandil riigi- ja kirikuvalitsuse hooldamisel Piibli rahvakeeles avaldamine tõsiselt ette võeti, tuli see iseäraline nähtus ilmsiks, et hoopis vähem Eesti rahva osa Tartumaal endale vähemalt Uue Testamendi trükikult kätte sai, suurem osa, põhja-estlased, sellest aga ilma jäid (põhjustest kuuleme teisel). A. 1686 ilmus „Meije Issanda Jesusse Kristusse Vastne Testament Echk Jummal Pöhä Sönnä, Kumb... põhist Evangelistist nink Apostlist om ülles kirjotetu“. Nõnda on siis tartukeelne trükikirjandus mitmeti vanem kui

tallinnakeelne, aga ta on ka mõndapidi parem ja rahva-keelele ligem. Sest Tartu murret kõnelevate õpetajate seas oli siis paremaid keeletundjaid ja kirjamehi kui Põhja-Eestis.

„Vastse Testamendi“ kõrvale sai Tartu keel omale ka hea laulu- ja raamatu ja Lutheruse Suure katekismuse; need ja Gutsloffii toimetatud keeleõpetuse-raamat (lauseõpetus ja sõnastik) viisid tartukeelse kirjanduse tallinnakeelsest tubli sammu ette. Sedagi tuleb nimetada, et kõige vanem Eesti oma mehe vaimutöö, mis tuttavaks saanud (Käsu Hansu „Tarto liina Iku laul“), Tartu keeli oli.

M. Kampmann arvab („Eesti Kirjanduseloos peajooned“ I, lehek. 193): „Oleksid nüüd ka tallinnakeelsete koguduste õpetajad Vastse Testamendi tarvitusele võtnud, kõlarikka ning vormikindla Tartu-Võru murraku Eesti kirjakeeleks teinud, siis oleks väsitav murrete võitlus Eestis vast tulemata jäänud“, s. o. Tartu keel ühiseks kirjakeeleks saanud. Vaevalt võib seda võimalikuks arvata. Sest kui juba palju vähemal Tartumaa rahval õige vastu tahtmist oli Tallinna keelt omaks võtta, nii et ta üle paarisaja aasta oma keelset kirjandust alles püüdis hoida (vaimulik kirjandus on sellel nüüdki veel oma), veel vähem täideminiku võimalust oleks püüdel olnud Tartu keelt hoopis suurema lääne- ja põhja-poolse eestlastemaa osa rahva juures maksma panna, kus see võõras ja vastumeelt oli. Oleme ju alles hiljuti näinud, kui visa Põhja-Eestimaa isegi paari Lõuna-Eesti sõna „hää“ ja „pää“ vastuvõtmises oli. Eesti üleüldiseks kirjakeeleks pidi ikka rahva suure enamuse keel Põhja-Eestist saama, vähemus selle omaks võtma. Ja et see nõnda tulnud, on esimeses reas otse ühise Piibli mõju. Tartu keel ei saanud kunagi omale tervet Piiblit, mida küll kaua aega veel mõeldi. Käsikirjas oli see suuremalt jaolt juba olemas (Andreas ja Adrian Virginiuse, isa ja poja, ühine tõlge), nii et 18. aastasaja algul, kui jälle Piibli avaldamise mõte käsil oli, seda tartukeelsest käsikirjast Tallinna keele taheti seada, Uut Testamenti aga trükitud „Vastse Testamendi“ järele välja anda. Niipalju oli siis kahesaja aasta eest Eestis vähem vend suuremast üle, et suurem temalt seda võtta tahtis, mida omal ei olnud. Tähendatud mõte jäi aga katki — õnneks! Sest tartukeelse tõlke järele tehtud tallinnakeelne Piibel oleks ikka õieti kehv saanud. — Ka siis veel, kui eestikeelse Piibli väljaandmine kindlalt ette võeti (1728), tekkis püüe, tõlkimist nõnda toimetada, et see mõlema murde rahvale tarvitav oleks. Mõeldi lahkuminevaid sõnu ja kõnekäänusid mõlemates murretes kõrvuti avaldada. Aga kohet nähti, et niisugune töö võimata

oli, ja lahkuti asjata püüdest. Piibel ilmus üksi Tallinna keeles, ning nagu eespool nägime, sai see murdevahest hoolimata ka Tartumaal tarvitusele, kuigi alles aegamööda; valmistas nõnda tugevalt teed ühise Eesti kirjakeele maksmasaamisele ka Lõuna-Eestis.¹⁾

Seda suurem oli Piibli ilmumise tähtsus kõigi Eesti keele kõnelejate vahel ühis-sideme loomiseks, nõnda rahvuseliseks ühtlustamiseks, et selle kaudu Eesti kirjandus omale nagu tugeva ja tüseda selgroo sai, aluse ja pinna, millele edaspidine kirjavarand end kindlalt võis toetada. Sest Piibli tõlkel oli ka kirjakeeleks saanud Tallinna murraku enese arenemisekäigu kohta põhjanev tähendus. See tõlge sai eeskujuks, mis sarnastavalt ja tasandavalt iga kõrgema kirjalise mõtteavalduse keele kohta mõjus; see näitas, et ka Eesti keeles kõrgemaid ja keerulisemaid mõisteid välja ütelda võidi. Piibli tõlkes leidis Eesti keelevarast õieti suur ülevaade. See oli „kapitaalne suurtöö“ (M. Kampmann). Eesti kirjakeel sai nõnda võimsale tõusuteele ja võitis omale teed terve rahva juures.

Rahva hariduslise seisukorra tõstmise ja rahvuselise ühtlustamise teenuse kõrvale, mis Piibli tõlkel meie rahva kohta olnud, tuleb veel kolmas tähelepanev nähtus: Eesti keele ja rahvuse lugupidamise mõjuv tõusmine. Nähtus, et senini koguni madalaks peetud, hariduse vastuvõtmisele kõlbmataks arvatud „mittesaksad“ kirjaoskajaks Piibli lugejaks rahvaks saanud, pani valitseva kihi tõsisemaid inimesi mõtlema, et eestlasi koguni teist viisi tuleb hinnata, kui seda senini oli tehtud. Tõepoolest annab see meie rahva haridusetungi kohta väga meeldiva tunnistuse, et temal isegi oma surutud ja kehvast olekus õige suur iha ja tung vaimuvalguse omandamiseks oli, nii et 17. aastaja lõpupoolel tolleaegsest „Kiriku ja Koduraamatust“ neli trükki, kokku umbes 20.000 eksemplari suuruses, rahva

1) Kaua aega hoidis küll Tartu keeli kirjandus oma iselool visalt kinni; see seisis veel 19. aastaja algul pea üheväärilisena tallinnakeelse kirjanduse kõrval, nii et Rosenplänteri ajakirjas „Beiträge“ 1817. a. ettepanek ilmus, mõlematest murretest tuleks alles ühine, mõlemile vastuvõetav kirjakeel luua; selleks astugu mõlemapoolsed „kõige paremad keeletundjad“ tegevusesse. Kuid see hüüe kajas tuule; „paremaid keeletundjaid“ ei olnud (peale O. W. Masingi) siis olemaski ning tunti ka ära, et võimata oleks olnud kahest keelemurdest vägisi ja kunstlikult kolmiat kokku sepiitada. Sarnased püüded on enne ja pärast äpardanud, äpardavad küll ka edaspidi. — Veel pool aastasada hiljem liikus Tartu- ja Võrumaa õpetajate keskel mõte ka tervet Piiblit oma keele muretseda, „kui ennegi toda aiga saas“. Ning tööga tehtudki algust („Eesti Postimees“ nr. 6, a. 1868). Kuid ettevõtte rauges pea — jäädavalt.

kätte võis minna. Inimesed lugesid suure isuga, olgugi et raamat koguni viletsas keeles oli. Nii mõnigi mees müünud oma viimase vaka vilja ära, et selle eest raamatut omandada. Aabitsaid ilmus mõnekümne aasta jooksul seitse isesugust väljaannet. Suure lugupidamisega kirjutavad ka Piibli tõlkijad selle eeskõnes: „Anname teile ni palju teada teie maenitsusseks, et se meid ei olle pissut kihhutanud se pühha Kirja ramato kallale vaeva näggema, ja sedda teie kätte saatma, kui meie näggime, et teie hea nou votsite, ja püüdsite hoolt kanda, et teie lapsed piddid kirja luggemist õppima, ja et ka monned vannemad teie suggust issi ka õppisid ramatut luggema.“

Nõnda siis kutsus rahva lugemisepüüe tarviduse välja, temale veel rohkem lugemisevara nõutama ja selleks Piiblit rahvakeeles avaldama, ning see tähtis kirjatöö andis jälle oma poolt rahvale uut võimalust ja hoogu kirjalugemises edeneda ja sellest tulu saada. Kui hiljem, aastasaja pöördel, meie rahva vabastamise mõte päevakorrale tuli, siis oli vabadusesõpradel üheks õige tähtsaks põhjuseks otse see nähtus ette tuua, et Eesti rahvas suuremalt jaolt juba kirjaoskaja on, kirjanduse armastaja ja nõnda haridusevõimeline; sellega koguni loomuvastane, temale inimeseõigusi keelata. Tähendatud nähtuse põhjal usaldas ka agar rahvavabaduse eest võitleja, Liivimaa kiriku-ülem Sonntag, oma kuulsas maapäeva avamise jutluses (1796) rüütlitele südame peale panna: „Mõelge ometi, et kuigi teie rahva ihu rikute, teie ometi enam tema hinge rikkuda ei tohi.“ Rahva hingeelu kosumine, temale eluõhuks saanud hariduse omandamine, nõudvat tungivalt pärispõlve sidemete katkestamist. See manitsus avaldas vähemalt rüütlikogu mõistlikuma osa peale tuntavalt mõju. Paar-kümmend aastat hiljem oli meie rahvas ihupäridusest vaba, ja et see sündis, selleks on, nagu nägime, rahvakeelne Piibel tähtsalt kaasa aidanud.

Piibli ilmumine Eesti keeles tõstis nõnda õige suurel määral rahva hariduslist järge, lõi pinna Eesti rahvuslisele koondumisele ja nõutas temale lugupidamist väljastpoolt, rajas nii temale siledamat eduteed.

See on oma kohast tähelepandav nähtus, et Eesti rahva iseseisvus ning ta omapärase kultuuraelu algus ülema usu ja kõrgema kultuura nime kandva lipu all hävitati ja purustati (kuna selle juures küll teised tegurid hoopis rohkem mõjuvad olid), pooltuhat aastat hiljem aga rahva uus vabadus ja kultuuraelu ka esiti ristiusu kiriku hoolitsusel ja eestvõttel algatust ja kosutust sai. Iseenesest

mõista sündis see vaimulikkude poolt küll ainult usu-
lises mõttes; usuelu paremale järjele tõstmiseks oli aga
hädasti rahva vaimuharidust vaja, kõige pealt kirjaoskamist,
ning see tuli siis aegapidi kaudselt ka ilmaliku hariduse
tõusu tuluks. Küll oli see, mis kiriku poolt meie rahva
heaks sündis, ainult ülivähene osa selles, mis oleks pida-
nud tehtama. Seda tundsid ausamad mehed vaimulik-
kude seas ise ka hästi küll. Õige tabavalt kujutab meie
maa mõjumeeste ilmavaadet ja nende seisukohta, millele
toetades nad siin maad ja rahvast valitseda oma õiguseks
lugesid, järgnev laulusalmikene Stahl'i aegsetest kiriku-
lauludest:

Seesinnane mah neile Saxalle antut on,
liggi vihe sadda ahstade eddes,
eth nemmad sünno nimi Issand Christ
need pagganat piddid oppema.

See asjalugu on ka laulutegija arvates kõigiti korras
ja õige. Kuid mitte see, et:

nemmat agkas ommat ennamb otznut
omma hennessee kasvo himmo ninck auvo
ep kit sünno pehle motelnut. 1)

Õieti ettevaatlikult ja tagasihoidlikult, aga asjali-
kult küll arvustab ka Piibli eeskõne meie maale tulnud
usukuulutajate tegevust karmide sõnadega. Noomitakse,
et nad „tahtsid väggivaldsel viisil rahvast sundida omma
noud möda, et nemmad piddid pühha risti usko heitma“;
kuna nad aga „Kristust ja temma õppetust issi õiete ei
tunnud, . . . ei moistnud nemmad mitte Kristuse lunnasta-
mist rahvale selgeste kulutada . . . Nemmad ristisid rahvast,
käsksid neid pihtile ja Jesuse lauale tulla ja õppetasid neid
muud ebba-usso kombed. Pühhas kirjast ei olnud ühtegi
näha, ja pühhas risti-õppetusest ei saand süürt enam
kuulda, kui agga sedda, mis kirrikus laddina kele loeti. . . .
Ei olnud ka mitte niisugusid õppetajaid, kes õlleksid kõlband
ja meie eesti-ma rahva keelt selgeste moistniud, siis ei olnud

1) Selle lauluraamatu viimases trükkis (1703), leidub see salmik
hästi siledamas kujus:

„Se Mah ni monni Ahstad ehs
Sai Saxad' Kette andtut,
Et sünno Nimmi, sahx sähl sehs;
Neil Pagg'nal ette kandtut.“

Ning pealetulnud ränka sõjabäda seletatakse selle kohuse hoo-
tusesse jäämise tagajärjeks:

Nühd on se Nuchtlus valmistut,
Nink jouap tenna tulla.“

ka mitte ühte ainust keigevähemat ramatut. Mitmel ei olnudke Issa meie palve sanno teada, pühha kirja ramat olli hopis üks teadmatta assi . . . Kahhe saa aasta eest hakkas surem valgus ristirahva seas tousma“ jne.

Selle valgusega mõeldakse muidugi usupuhastamist. Aga et sellegagi õige kehv lugu oli, tunnistatakse õiglaselt, seletades, et kuigi „monned ramatud trükkiti, et vaesed tallopoia rahvas neist piddid abbi sama omma sure rummalusse vasto; vanna ja noort rahvast hakkati kirrikos ja kirriko jures selgeminne ja parreminne õpetama“, — siiski sellest „ennam kasso ep olnud, kui se, et need hirmsad pagganatte visid ja ebba-usso kombes hakkasid vähhenema, ja . . . rahvas õppis monned paljad sannad ristiõppetusest peast ülles räkima . . . Ei teinud se ka mitte pissut kahjo, et pissut õpetajaid meie Ma rahva keelt selgeste moistsid; ja sest olli ka suur sü, et keige vähhem tallopoia rahva selts sai juhhatud ramato kirja luggema, sepärrast saatsid ka need pissut ramatuid, mis kä ollid, pissut kasso, ja üks hea ehk surem arro neist piskuist ramatuist ei saand rahva kätte, . . . pühha Kirja ramato valmistamise ja trükkimise peäle ei saand mötteldud, nenda kui kohhus olleks olnud.“

„Isa, ma olen pattu teinud!“ See oli Piibli tõlkijate karm, aga õiglane attestaat „Meie ma vannematte“ tegevuse kohta. Tõepoolest on see otse karjув ülekohus ja võõriti talitus, et kuna „Saxad“ meie maa selleks ära võitsid, et siin rahvast „piddid oppema“, nad oma ülesande lihtsalt täitmata jätsid. Sest see, mis „oppemises“ tehti, on vaevalt nimetamise väärt. Esimese hooga sündis ometi midagi; meie maa esimene kirikukatsuja, Modena Vilhelm, tegi vaimulikkudele valjuks eeskirjaks, rahvale tarvilist õpetust jagada, milleks juba siis mõned õpetükid rahva keele tõlgiti (arvatavasti olid need katoliku usuõpetuse peatükid, mõned palved ning vahest ka evangeeliumid ja epistlid). Aga seegi vähene nõue jäi nähtavalt täitmata, sest ka 200 aastat hiljem ei usaldanud agar parandusepüüdja peapiiskopp Henning preestritelt veel muud nõuda, kui et nad pühapäiviti kirikutes rahvakeeles „Meie Isa“ ja „Neitsi Maria“ palvet, usutunnistuse ja kümme käsku ette ütleksid ning lapsi „mõne nädali“ lugemises, laulmises ja palvete õppimises „harjutaksid“. Kuid nagu kõik asjaolud näitavad, jäi seegi nõue enamasti paljalt paberile ning unus pärastpoole üsna ära. Sada aastat hiljem nõutas tubli Saaremaa piiskopp Johan Kievel küll eestikeelse katekismuse ning käskis preestrid selle tundmist rahvale õpetada,

vastutõrkumist peksuga karistada ähvardades; kuid see ettevõte oli ajutine ja puutus ka ainult ühte väikest rahvaosa.

Usupuhastuse maksmasaamine meie maal töötas asjaloosse suurt parandust tuua, tõi aga õieti väikse. Sest kohe selle peale algas siin maal pea alatine sõjaaeg, mis mitu rahvapõlve kestis, ning see keelas rahva õpetamises sedagi natukest tegemast, mis muidu vahest oleks tehtud. Selle võrrakesi ometi sündis, et rahva keelt nüüd enam hakati tähele panema ning selles rohkem õpetust jagama, nagu seda usupuhastuse põhjusemõte igal pool kindlalt nõuab. Halva tunnistuse annab aga ka evangeeliumiusu vaimulikkude hoole kohta see nähtus, et nad terve saja aasta jooksul mingit muud rahvakeelset kirjandust trükki nõutada ei suutnud, kui ühe ainsa katekismuse (eelnimetatud Witteni oma), mis pealegi rahva suuremale osale tundmataks jäi. Selles tükis on katoliku usu õpetajad nendele häbi teinud. Sest jesuiitide hoolitsusel ilmusid vististi suuremad ja tähtsamad raamatud, kus koguni riimides ja nootidega laulud olnud; niisugusid valmistada ei osanud evangeeliumiusu vaimulikud mitte, vaid nende tehtud vanemad laulud on lihtsalt sõnasõnalised tõlked Saksa keelest. Esimesed tähtsamad kirjatööd Eesti keeles hakkasid alles 1632. a. järele ilmuma, mil selleks välimised asjaolud paranenud olid, rahu-aeg maale tulnud ja isalik Rootsi riigi valitsus oma poolt võimsalt rahvahariduse-tööd toetama asus, nii vaimliselt kui ka aineliselt. Muidugi mõista, kõige pealt usulisest küljest, nagu tol ajal valitsev mõtteviis nõudis.

Õige huvitav ja tähelepanev nähtus, meie oma maa mõjumeestele valjuks etteheiteks, on see, et kõige esimene, kes meie rahvale Piibli kättesaamist väga tarviliseks tundis ja selleks töötama asus, võõramaalane oli — Rootsi mees magister J. Jhering, kelle Rootsi valitsus 1638. a. Tallinna piiskopiks pani. Millest siinsed vaimulikud, kes ometi rahvaga alatises läbikäimises olid, nähtavalt suurt ei hoolinud, seda hakkas võõrsilt tulnud kiriku-ülem, kes ise rahva keeltki ei osanud, palava armastusega õhutama. Sinoodidel tõi ta asja ikka uuesti ette ning piiskopi pealekäimisel asusid siis õpetajad tõlkimistööle, kõige pealt Johannese evangeeliumi juure, mida esimesena rahva kätte sooviti anda. (Vahest on see Johannese evangeeliumi tõlge, mille Hageri rahva mälestamise järele sealne õpetaja Johannes Blum teinud, otse Jheringi ajal sündinud. Aga vahest on sellega pärastist õpetajat Christoph Blumet mõeldud, kes Piibli tõlke juures töötas.)

A. 1644 toodi juba mõned tõlked piiskopi kätte ning järgneval aastal valis sinood komisjoni, tõlkeid läbi vaatama ning trükiks valmistama, ühtlasi ka tõlkimise juures edasi töötama. Tähelepanv on selle juures, et piiskopi soovi järele eestikeelne Piibli tõlge parajasti siis ilmunud (a. 1640) soome-keelse Piibli põhjal ja selle alusel pidi sündima. (Soome ja Eesti keele ligisugulus oli temale tuttav.) Oleks nüüd asi tõesti nõnda läinud, oleks vahest meie rahvas juba sel korral omale Pühakirja võrdlemisi kõlbavas keeles kätte saanud, nagu Soome rahvale see õnn osaks sai. Aga nii kui väga mitmes muus asjas, oli ka selles saatus meie rahvale palju karmim kui ta sugurahvale. Eesti rahvas pidi omakeelset Piiblit terve aastasada kauemini ootama kui soomlased. Selleks mõjusid küll mitmed asjaolud ligi, osalt välimised, osalt sisemised. Esimestest tuleks nimetada hoolsa piiskopi Jheringi surma (1657), kuna teist tema sarnast Tallinna piiskopitoolile enam ei ilmunud, ning pea pealetulevat uut sõjahäda ja katkukurna. Sisemiseks põhjuseks oli aga asjaajajate hooletus ja kohati ka laiskus, selle juures veel kitsarinnalsus ja ajuti päris väiklane omavaheline jonnakus. Siin pole aeg ega koht, ligi sada aastat kestnud Eesti Piibli tõlkimise keerulist ja osalt kurba lugu pikemalt kirjeldada; võime sellest ainult peajooni nimetada¹⁾.

Teateid selle kohta ei ole, aga kõige selle järele, mis pärastpoole sündis, võib küll julgesti arvata, et Jheringi aegsele Piibli tõlkimisele otse piiskopi eeskiri, tõlget Soome Piibli järele teha, raskuseks ja takistuseks tuli. See nõue oli meie maa Saksa vaimulikkudele väga vastumeelt. Sest Soome keelega end tutvustada ei viitsinud siinsed tõlkijad, ning Eestis tekkinud esialguline kirjakeel ja kirjaviis, mis Stahli trükis-avaldatud kirjatööde mõjul valitsuse juba oma kätte oli saanud, mille siis ka Piibli tõlkijad täielt endale olid omandanud ning millest kuidagi lahkuda ei raatsitud, näitas koguni teist kuju kui soomekeelne kiri. Ta oli täiesti Ladina ja Ala-Saksa keele ja kirjaviisi puule poogitud võsu, nagu lugejad eelpool olnud keelenäidetest selgelt küll on näinud. Eesti kirjakeele ja kirjaviisi esimesed loojad olid ju kõik võõrasoolised, enamasti aga ka võõramaalised inimesed, kes alles mehe-eas rahvakeelt

1) Põhjalikult ja asjalikult on W. Reiman „Eesti Piibli ümberpäänemise loo“ juba veerandsaja aasta eest iseraamatuna avaldanud. Sellest raamatust — nimetan seda suure aupakkumisega — on ka suurem osa siin tarvitatud tõlkimiselooteateid võetud.

hakkasid õppima. Ning et neil muidugi väga raske ja tülikas oli seda põhjalikult tundma saada, lepiti paljalt pealiskaudse sõnade teadmise, kuna keele vaim kaugelt suuremale osale üsna võõraks jäi. Aga mitte üksi seda, vaid võõrastel haritlastel, kes meie rahva keelega tegemist tegid, tekkis veel see oma kohast tark vaade ja mõtteviis, mis meie keelele raske õnnetuse kaela ajas, et see keel, mida rahvas kõneles, sugugi õige ja korralik keel ei ole, et ei maksa selles üleüldse kirjutada ja seda harima hakata, sest see olevat „moonutatud talupoegadekeel“ (verhünzelte Bauersprache). Nõnda nimetati Tallinna sinoodidel põlastusega seda keelt, milles hiljemini Forselius ja Hornung, rahvakeelt aluseks võttes, kirjutama hakkasid, ja kurjustati kõvasti, kuidas need mehed usaldavad niisuguse alatu keelega ka Pühakirja kõrget sisu alandada. See keel olevat iluta ja mõnuta, kohmetu, konarlik, tõnts jne. Iseäralikult tundubki see asjalugu, et kõige esimesed Eesti keeles kirjutajad oma ilmalikkudes kirjutustes tükati õige head rahvakeele tundmist avaldavad ning ka kaunisõieti kirjutavad; näituseks:

KUsz olli teistkord kaunis ilm
 Ninck olli soi ninck mitte külm...
 Ma kuhsin Linnut Taiva all,
 Üx olli valgke, tõine hall.

Saksa kirjaviisi iseäraldused maha arvatud, on siin päris puhas Eesti keel. Aga ka kirjaviisiliselt on üsna õieti Eesti keeli kirjutada osatud; näituseks:

Armas kallis kuldene vend...
 Tule ka mo armas vend.

Rahva keelt osati siis kaunistada, aga selles kirjutada arvati sündmataks, liiati veel kallisisulisi Pühakirja raamatuid. Selleks oli vaja alles uus keel luua, kus kõrgeid mõtteid nende vääriliselt avaldada saaks: parem, kohasem, kaunim, kõlavam, ilusam, üleüldse suurem keel, kui seda halvakspeetud rahvakeel oli. Selle „suurt-suguse“ keele loomiseks on 17. aastasaja Eesti kirjanikud tõepoolest agaralt ja hoolsalt töötanud ning nõnda keele septsenud, millele õiget nime ei tea anda. Eesti keel ta ei ole, sest selle iseloom ja sisemine ehitus on lausa vägivaldselt võõra keele seaduste sõna kuulma surutud, Ladina ja Saksa keele liistule painutatud. Kõik Saksa keele iseäraldused, ta kõneviisid ja keelekäanded, „artiklid“¹⁾ jne.

1) Parema sõna puudusel võeti „artiklite“ asetäitjateks Eesti sõnakused „üks“ ja „see“; nii siis sigis veider ütlusekuju: „se Kuningas sest Frankricke mahlt“ (der König von Frankreich). Teine sarnane: „Se Sackrament sest Altarist“ (das Sakrament des Altars).

pandi valju käega ka Eesti keeles maksma. Ise täiesti võõra keele kammitsas olles mõtlesid „kirjanikud“, et rahvas ise oma keelt ei mõistagi, vaid nende kohuseks on seda alles luua ja ka rahvale õpetada. Tõepoolest kandiski see püüe vilja ning rikkus väga kauaks ajaks otse ärksama vaimuga inimeste juures, kes kirjandust kõige rohkem tarvitasid, oma keele puhtuse tundmise ära. Muidugi mõista arvati trükitud kirjas olevat keelt ikka õigeks ja teaduslikult maksvaks keeleks, sest ega kiri ei valeta; Pühakirja peeti „keele põhjaks“. Raamatutes ilmuv võõramaiguline keel avateles inimesi, kes muudest targemad ja peenemad püüdsid olla, ka seda „suurtsugusemat“ keelt tarvitama, selles kirjutama ja isegi kõnelema. Kahetsetav, aga inimlikult mõistetav on asjalugu, et kui hiljem sündinud-estlased ise oma keeles palvetundisid hakkasid pidama (esiti vennastekoguduse palvemajades), paljud nendest piinlikult otse nõnda katsusid kõnelda, kui seda „Saksa isandad“ oma puudulises keeletundmises tegid. See nähtus kestab, kuigi väga nõrgendatult, tükati veel tänini edasi. Praegugi kirjutatakse meil veel isandate eeskujul Saksa laadiliselt „sel... kuupäeval“, nagu see aastasadade jooksul rahvale luusse ja lihasse läinud. Aga mis lihtinimestest kõnelda? Isegi nii suur rahvamees ja osav kirjanik, kui C. R. Jakobson, andis alles oma lehele nimeks: „Sakala, üks politika jne. ajaleht“; kõige esimese reana, lehe üleval ääres, oli lugeda: Viliandis, sell' 11. Märtsil 1878.

Kui väga tumedaks, tuimaks ja nüriks oma keeletundmine otse ärksama rahvakihhi juures tol ajal üleüldiselt oli läinud, näitab kurvastava selgusega vanema põlve Eesti oma sugu kirjanikkude töödes leiduv, nüüd otse haavavalt-tunduv, tihe saksakeelse abi-ajasõna „saab“ tarvitamine, selles on nad palju kaugemale läinud kui sakslased ise. Kujutav näitus selle kohta on järgmine. Pärnu Eesti Põllumeesteseltsi kokkutuleku teates seisis kord, et: Kõnet pidama s a a b C. R. Jakobson. Ning piinlikult eeskujust kinni hoides kõneles üks osavõtja koosoleku käigust pärast teistele järgnevalt: „Hakatuses sai kõnet pidama C. R. Jakobson.“

Niisamuti kui „saab“ sõna suurem õitsvuseaeg alles eelmise rahvapõlve ajal oli, kus enamasti juba eestlased ise oma kirjapõldu harisid, tõusis ka Saksa keele laadiline kõneviis, Eesti keele seestütleva käände võõriti tarvitamine ajasõna tehtaviku kujus, siis oma täiele tipule. Otsekodunema kippusid kirjas ja keeleski inetud germanismused: „Asi on minust tehtud, kiri on sinust saadetud,

Peeterburi linn on Peeter Esimesest ehitatud“ jne. See oli küll endise aja paha pärandus. Aga niisugusid veidrusi ei tekitanud isegi täielik saksuse valitsuse aeg meie kirjan- duses mitte, kui järgnev salmik on, mis alles 19. aastasaja lõpul loodud ja kirikus laulda lastud :

Ristirahvas rõõmusta,
Sest et äravõidetud
Jeesusest on kurat saanud !!!*

Teadagi tahtis laulutegija öelda, et Jeesus on kuradi ära võitnud, kuid et ta Saksa keeles mõtles ja mõtte selle keele sõnastuses avaldas, sai ütetus nii õnnetu kuju.

Et sellele kunstlikule Eesti — õieti „Maarahva“ — keelele kirjas ka välimiselt täis Saksa nägu anti, on aru- saadav. Terve Saksa keele tähestik pandi täielt ka Eesti keeles maksma, niisama pikendusemärgina „h“ täht, nimi- sõnadele suured algustähed ning „ä“ hääliku tähendajaks seati — nagu Saksa keeles — „e“, lühikesed umbhäälikud kirjutati kahekordselt; nii ilmus sõnale „ära“ pentsik kuju „erra“. — — — — —

Kõige selle järele, mis siin kuulnud, on loomulik, et Jheringi algatatud piiblitõlkimise ettevõtte algusest kauge- male ei jõudnud, vaid peagi päevakorralt ära kadus ja 40 aastat uinus — avalikult, sest mõned usinad ja agarad mehed töötasid eraviisil selles asjas kiiduväärt hoolega edasi. Vististi on Piibli tõlkeid — muidugi osalisi — hoo- pis rohkem olnud kui seda teame; käsikirjades oli neid siis kaunis palju liikumas olnud, kuna üks nendest koguni Lõuna-Saksamaale Augsburgi linna kirjakogusse on ulatanud (õp. Creydiuse ärakirjas).

Teatavaks saanud on vanematest Piibli tõlgetest suure- mate töödena ainult Gutslaffi ja Gösekeni omad; Gutslaffi tööd, mis Jeremia raamatuni ulatanud, jätkas hiljem Hageri õpetaja Christoph Blume ning tõlkis ka veel Uue Testa- mendiga ligi. Trükki need aga ei ulatanud ja käsikirjad kadusid, nii et pärastpoole, kui asi järjekindlalt ette võeti, terve töö uuesti pidi tehtama. Kõigist 17. aastasaja jooksul valmis- tatud piiblitõlgetest on ainult H o r n u n g i Uue Testamendi tõlge trükitud; seegi ka mitte kirjaniku enda väljaandel, vaid tema tööst tehtud ärakirjade järgi, mida mõndapidi on muudetud, enam pahendatud kui parandatud. Mitu korda juba trükivalmis tehtud Uue Testamendi käsikirjad läksid kaotsi ja viimati pidi trükkipanek ometi endiste „musta-

kirjade“ järgi sündima. Asjalugu on seda võõrastavam, et ettevõttel ainelisi raskusi ei olnud. Sest siis — seni ainuke kord ajaloos — toetas riigivalitsus Eesti kirjan- dust. Kolmel korral avati riigikassa meie maa rahvastele Pühakirja trükkimiseks; viimasel korral sündis see koguni kibedal ja raskel Põhja sõja ajal. Kroonu lahke abi osaliseks sai Läti rahvas, kellele Piibel 1689. a. ilmus, ja Lõuna-Eesti oma, kellele Vastne Testament, nagu ees- pool kuulsime, 1686. a. kätte sai — „Rootsi kuningliku majesteedi armu läbi ja eesõigusega“. (Nagu näeme, on see ütlus ta alguskirjas juba täitsa õiges Eesti keeles ilmu- nud.) Põhja-Eesti keelsele rahvale Piibli kättesaamist takistas sel korral aga otse inetu vaenlus ja vastolu, mis ettevõtte tegelaste vahel tekkis. Liivi- ja Tallinnamaa mehed asusid kumbki iselevi ja ei suutnud kuidagi kokku leppida. Lahutust ei toonud mitte keelemurde asi — sest kõne all oligi nüüd ainult Põhja-Eesti keelne tõlge — vaid muud põhju- sed, kõige rohkem kirja- ja kõneviisi küsimus. Tallinnamaa õpetajad olid nii väga maksmasaanud võõralaadilise keele külge kasvanud, et nad ka Piibli tõlke kindlalt selles laadis tahtsid valmistada. Koguni nii suurelt peeti Saksa eeskujul silmas, et tõlkimiseks mitte Piibli alguskeele kirja ei tahetud võtta, vaid Piibli saksakeelset tõlget. (Soome Piibli eeskujuks võtmise peale ei mõeldudki enam.) Hoopis teisel seisukohal oli Liivimaa Eesti kog. õpetajate enamus, kes Piibli tõlkele Forseliuse rajatud puhastatud keelt ja kirjaviisi nõudis. Selle sisemise vastolu juure tuli ka vali välimine. Tallinna- maa mehed olid selle peale uhked, et nende juures Piibli tõlkimise mõte algatuse saanud, nende seas juba selleks hulk tööd tehtud, nemad ka Rootsimaaga ligemas ühendu- ses olid. Nad pidasid siis seda oma au haavamiseks, et kuningas Piibli tõlkimisetöö asjaajamise Liivimaa kindral- superdendi Fischeri hooleks usaldas ning et trükkimine Riias pidi sündima. Tallinnas vaadati Liivimaa peale oma jagu põlgavalt, sest et see ajutiselt Poola katoliku mõjuga segatud olnud, millest Tallinnamaa puhas oli seisnud, ning seal piiskoppigi ametis ei olnud, nii kui Tallinnas. Piibli väljaandmist peeti siis Tallinna ainuõiguseks ning tõrguti väga Liivi meestega koos töötamast. Kui see kuninga käsul ometi pidi sündima, aeti Lindenhofi ja Pillistvere piiblikonverentsidel (1686. ja 1687. a.) vahekorid meelega nii teravaks, et ettevõtte katki pidi jätama. Neilsamadel põhjustel läks ka Fischeri uus Eesti Piibli väljaandmise katse a. 1694 nurja. Ning kolmat korda sündis sedasama 18. aastasaja algul, kus nimelt trükkimisekohaga pärast (kas

Tallinnas, Pärnus või Saksamaal?) nii kaua kiuseldi, kui pealetulnud sõda kõigele tegevusele otsa tegi. Alles siis, kui ühine häda ja viletsus kõiki meeli nii purustas ja vapustas, et kokkusündimiseks enam maad sai, ühtlasi sõjatormis senised kõige kiusakamad tegelased, kes pealegi kõige visamad olid vanadest vormidest kinni hoidma, suuremalt jaolt ära kadusid, võis see, mis paremal ja jõukamal rahuajal tegemata jäänud, sõjast ja katkust laastatud maal viimaks sündida. „Viis aastat pärast katku“ (1715) ilmus Põhja-Eesti keeles esimest korda „Meie Issanda Jesusse Kristusse Uus Testament Ehk Jummalale Uue Sädusse Sanna“.

Meie Issanda
 Jesusse Kristusse
 Uus Testament

1715

Jummalale Uue Sädusse
 Sanna

mis

Wärrast Issanda Jesusse Kristusse Wundmist
 pühast Ewangelistist ja Apostlist on ülles-
 kirjotud / ja nüüd Ma Keelil ülles-
 pantud Tallinnas.

TRUKKIN

Trükki Johan Kristof Brendelen. Aastal 1715.

Nagu juba raamatu nimeleht näitab, oli Uue Testamendi trükkiandmisel uuendusevool võidule saanud: Selles ilmub täiesti Hornungi puhastatud keel ja kirjaviis; ühtlasi aga näitab ka nimelehe kujud selgelt veel eelolnud ägedate võitluste järelkaja. Sellele on Tallinna linna pilt ning ta vapp (õuemärk) paigutatud, ja kuigi trükkimisekohaks muidugi Tallinn nimetatud, seisab pealkirjas ka veel hooplev tähendus, et see „Sanna“ on „Ma Kelel üllepantud Tallinnas“. Väiklases jonnakuses tahtsid Tallinna mehed välimise võidu saamise kiiduga oma sisemist kaotust tasuda.

Kujutav on ka teine nähtus. Uue Testamendi esimese trüki eeskõne ei ilmunud mitte selles keeles, mis raamat ise, vaid oli Saksa keeli, alles niisama kui ligi sada aastat varem ilmunud Stahli raamatuteski. See oli tõenduseks, et Uut Testamenti mitte ainult rahvale, vaid tähtsal mõõdul ka Saksa haritlastele arvati tarvis olevat, sest selles õpetati, et mõisasaksad, pereisad ja pereemad sellest igapäev mõned peatükid ette loeksid. Õiglase meelega tunnistati sedagi, et käesolev raamat, „mida meie vanemad nii kangesti igatsesid“, mitte täielik ja veata ei ole, vaid „paljude nõrustega inimeste tehtud“. Ka anti eeskõnes tõlkimiseloo kohta teateid, kuid need on kahjuks õige napid ja kohati ekslikud; et tõlke päris valmistaja Hornung oli, ei nimetatagi.

Uue Testamendi ilmumise järele kestis aga veel ligi veerandsada aastat, enne kui ka Vana Testament järele jõudis. See on kõigiti arusaadav: Vana Testamendi tõlkimine oli palju suurem ja ka raskem töö kui Uue oma ning töötajaid nüüd hoopis vähem kui enne. Sest õpetajatest — ja ainult nendest võidi seda oodata — oli suurem osa sõja ajal surma saanud; terve Tallinnamaa kohta leidus koleda katku-aasta järel (1710) ainult 15 õpetajat, kõige suure Tartumaa kohta (sellega ühenduses oli siis ka Võrumaa) oli neid ainult kaks. Kui ka aegapidi jälle uusi õpetajaid tuli, olid need enamasti väljamaalased, kes alles rahva keelt õppima hakkasid. Nendest ei võinud tõlkijaid loota. Näis nõnda olevat, et täie Piibli Eesti keelesse saamine kauaks ajaks edasi lükatakse, seda enam, et suurte trükikulude kandmiseks mingit allikat teada ei olnud.

Aga niisama kui eelmisel rahvapõlvel Piibli ilmumise kohta olnud lootused petlikuks jäid, nõnda jäid nüüd kartused. Niipea kui 1721. a. Uusikaupungi rahuleping maale kindla rahupõlve saatis, ärkas siin imestatava jõuga

varemetel uus elu, nii majandusliselt kui ka vaimliselt. Hirmsast sõjapigistusest paljaks tehtud ja katku hävitusel koguni harvaks jäänud rahvas avaldas aimamata rohket elujõudu. Kaheksa aasta jooksul (1721—1729) ilmus eesti-keelseid raamatuid koguliselt vahest enam kui neid enne üleüldse olemas oli: Tallinna „Kodu ja Kiriku raamatust“ kolm trükki, Tartu lauluraamatust üks, nii Uue kui Vastse Testamendi teine trükk, ning veel „Riia lauluraamat“ (Hornungi oma). Nähes ja tundes, et rahval nii suur iha ja isu lugemise-vara järele oli, ärkas vaimulikkudel kohusetunne poolelioleva suure töö, Piibli väljaandmise, lõpuleviimiseks. Sellest teatab Piibli eeskõne: „Monned (rahva seast) on ka Jummal sanna oma süddamessse tallele pannud... Sepärrast lodame meie, et Issand Jesus need keik, kes ial sedda ettespiddi ka votvad nouda, võib kõlbavaks tehha, et nemmad temma pühha Kirja voivat omma hinge kassuks luggeda ja tähhele panna. Kui teie nüüd keik sedda, mis on ööldud, vottate õieti ärra arvada ja tähhele panna, kül teie siis leiate avvalikkud ja selged jäljed, et üks õige armo aeg teie heaks jo kä ja veel ees on, ja et Issand on kätte votnud ja tulnud katsma sedda tallopoia rahvast mis siin maal on“, jne.

A. 1728 võeti siis Piibli rahvakeelesse nõutamise mõte uuesti käsile, seekord täie mõnuga ja ühes meeles, ning nii saadi sellega nüüd juba kümne aasta jooksul eesmärgile. Niisama kui kõige esiti, tuli ka nüüd algatus Tallinnast. Kuid seekord polnud enam Liivimaa konsistooriumi asjas kaastegevusele. Veel kaugemale ulatas nüüd leplik meel: Taheti Piiblit koguni nõnda valmistada, et see ka Lõuna-Eesti keele rahvale omane oleks. Nagu juba eel tähendatud, oli see soov aga täideminikuks liig ilus ning jäeti peagi maha. Tõlget hakati üksi Põhja-Eesti keeles valmistama, ja et Liivimaa meestest kedagi ei leidunud, kes tõlkes kaasa töötada oleks suutnud, või tahtnud, jäeti seal ettevõtte kadeduseta täitsa tallinlaste hooleks. Õieti ei olnud nüüd ka enam asja olemas, mille kallal veel tülitseda, sest Uue Testamendi tõlke kaudu oli Liivi- ja Tallinnamaa vahel keele ja kirjaviisi asjus iseenesest ühtlus siginud, uus vool võidule saanud.

(Järgneb.)

Kodumaa kirikute ehitamine.

M. J. Eisen.

6

Ehitajad.

Ennemuistne jutt lükkab mõne kiriku ehituse koguni kaugele ennemuistsesse aega tagasi: hiiud esinevad kiriku ehitajatena. Jälle mõne teise kiriku ehitamisel ei nimetata hiidusid, kuid üksikud ehitusel avaldatud tundemärgid kuulutavad, et meil hiidudega tegemist. Kus sellekohased tundemärgid puuduvad ja rahvasuugi hiidudest vaikib, peame oletama, et tavalised inimesed kiriku ehitanud.

Kõige tuttavamaks hiiu ehitatud kirikuks tuleb Oleviste kirikut Tallinnas arvata. Mõne jutu järele esineb Olevi Kalevipoja seltsilisena ja Tallinna ehitajana, mõne teise järele lihtsa ehitajana. Oleviste kiriku ehitamise jutt on üle kogu maa laiale lagunenud. Igas kihelkonnas tuntakse teda teisendites. Palju need teisendid üksteisest ometi ei erine. Nimetan mõned neist.

Tarvastus jutustatakse: Keegi tundmata isik ilmub Tallinna linnavanemate juure ja lubab toreda kiriku ehitada. Palgaks nõuab vaka taalrid, külimitu „kiluraha“, rattarummu täie rupli ehk — ta nime nimetamist. Ehitus jõuab lõpule. Ehitaja nime ei tunne keegi. Korraga ilmub sant, hüüab alt: „Olev su nimi!“ Olev kukub torni otsast maha. Tarvastu teise teisendi järele nimetab üks liiderlik naisterahvas Olevi nime, mispeale ehitaja torni otsast langeb (Jung, Muinasaja teadus II, lk. 172). — Kadrina teisend laseb Olevit oma tahtmise peale Tallinna hakata kirikut ehitama. Olev tahab enesest jäädava mälestuse järele jätta. Kirik valmib, keegi ei tea ehitaja nime. Käiakse ehitaja naise ukse taga salaja kuulamas, kas naine mehe nime ei nimeta. Kogemata saadakse nimi kuulda. Alt oma nime nimetamist kuuldes kukub Olev torni otsast maha. — Torma kihelkonnas hakkab ehitaja torni lõpetades ise hooplega: „Mina, Olevist, olen selle kiriku ja torni ehitanud!“ Hoobeldes väärdub ta jalg ja ta langeb torni otsast. — Vändra teisend laseb kindrali Oleviga ehitusekauba teha. Palgaks kiriku eest nõuab ehitaja kas püti kulda ehk kindrali enese. Kindral jääb hädasse, sest torn valmib. Õnneks juhtub ta ometi Olevi naiselt ehitaja nime kuulma. Torni all ehitaja nime nimetades näeb ta Olevi torni otsast maha sadavat.

Ühe enam erineva teisendi järele kutsub Tallinn võõralt maalt meistri uut kirikut ehitama. Torni ehitusel lan-

geb meister telingult, murrab kaela. Kutsutakse uus meister. Sellele juhtub seesama õnnetus. Kahe aasta jooksul murravad 7 ehitajat torni otsast langedes kaela. Torni ehitus ei edene. Keegi ei julge enam tööle hakata, kartes, et nägemata vaenlane ei taha lasta torni laevameestele märkiks ehitada. Ehitus jääb seitsmeks aastaks seisma. Viimaks meelitatakse Olev 1000 kuldtüki eest edasi ehitama. Töö edeneb. Torni tipu ehitab Olev üsna üksi. Töö ajal nähti Olevit ühe punasemantlilise mehega tihti läbi käivat. Viimast naela torni tipule lüües hakkab Olevil pea pööritama ja ehitaja kukub alla surnuks; keha purustatud, pea kadunud. Punase mantliga mees irvitab Olevi kukkumist nähes ja kaob rahva sekka. Tööpalk makstakse Olevi naisele välja.

See teisend (Inland 1847, nr. 45) on vähem tuttav. Leidub veel hulk teisendid, aga viiks liig kaugele kõiki neid üksteisest vähe erinevaid motiivisid üles lugeda. Jungi Muinasaja teadus II, lk. 78, 172, III, lk. 62, 159, 215 jne., Esivanemate varandus, lk. 26—28, Kirikute raamat, lk. 11 nimetavad neist mõned.

Tähtsamaid teisendid kokku võttes ilmub Olevi jutt järgmisel kujul:

Tallinn, keegi kindral ehk muu tähtis isik, tahab Tallinna lasta kiriku ehitada, mis üle teiste. Ilmub tundmata ehitajameister, valmis säärast kirikut tündri (1000 tündri) kulla eest ehitama. Kuuldes, et nõudmist kalliks peetakse, lubab ehitaja kullast loobuda, kui ta nimi teada saadakse. Töö edeneb väga jõudsalt. Näha ju, et ehitaja kulla pärib. Juhtumisekaupa kuuleb palgamaksja kuskil kellegi naisterahva laulvat:

Homme tuleb Olev koju,

Kullatündri toob ta kaasa!

Ehk: Tuhat tündrit kulda kaasas.

Laulust märkab kuulaja, et sisu kiriku ehitaja kohta käib. Tagasi minnes näeb Olevi nime kuulja, et meister juba risti torni otsa paneb. Laulu kuulja kohe hüüdma: „Olev, rist viltu!“ Ehitaja ehmatab, et nimi teada ja kullatünder (-tündrid) sedaviisi saamata jääb. Ehmatades langeb ta torni otsast maha, uss ja konn kargavad kõhust välja, tunnistuseks, et ehitaja nõid olnud. Olev ise ja ta kõhust ilmunud konn ja uss moonduvad kohe kiviks.

Nii kõige tähtsam Eesti teisend nende suurest parvest. Lisan jutustusele mõne üksiku joone Olevi hiiuloomust juure. Ühe teisendi järele ehitab Oleviga Tallinnas ühel ajal Kalevipoeg Riias Peetri kirikut. Mõlemil üks vasar. Pea viskab Olev vasara Riiga Kalevipojale Peetri

kiriku tarbeks, pea Kalevipoeg Tallinna Olevipojale Oleviste kiriku tarbeks. Teise teisendi järele ehitab Olev Tallinnas Oleviste kirikut, Olevi poeg Narvas linna ja ka kirikut. Üks vasar täidab Tallinnas ja Narvas vasara kohusid; tarviduse järele visatakse seda läbi õhu ühest linnast teise. Ainult hiiu võib ühtelugu vasarat Tallinnast kas Riiga ehk Narva visata... Jälle ühe teisendi järele käib Olev ehituse ajal iga päev kolm korda kas Narvas ehk koguni Suursaares söömas. Niisuguse ettevõttega võib ainult hiiu valmis saada, ehk söömaskäija peab iga päev seitsme penikoorma saapaid kandma, mis mõne minutiga jaksavad sihile viia. — Veel ühe teisendi järele tuleb Viru Kadrina kirikutki Olevi kätetöökäsi pidada. Olev ehitab kirikut kuni ukse kohalt leiduva ristini ilma telingiteta. Ometi ei lõpeta Olev seda ehitust. (Kiriku raamat, lk. 24—25.)

Olevi lugu võib kõigil põhjamaail üleüldise tutvusega hoobelda. Olev = Olav on põhjamaade tähtsam püha mees. Ta esineb põllutöö tähtsa edendajana, aga ka merel purjetamise ja kalapüüdmise kaitsjana. Tema auks ehitati põhjamaail mitmes kohas kirikuid ja kabelid. Meiegi maal oli talle peale Oleviste kiriku veel kabelid pühendatud, näituseks Olevi kabel Karuse kihelkonnas, Väiksel ja Suurel Pakri saarel, Nõval jne. Soomes kandsid mitmed kirikud tema nime, peale selle ehitati tema auks Olavinlinna. Ta päeva, olevipäeva, pühitseti lambaohvriga.

Enam-vähem muudetud kujul leidub ennemuistne jutt Olevist Soomest ja Skandinaaviast. Soome rootslased jutustavad, Tallinna Oleviste kirikut ehitanud kaks hiidu, Ivar ja Östen. Nende vahel tõusnud pahandus ühe tüdruku pärast. Kui Ivar valmissaanud tornile risti otsa pannud, nimetanud Östen Ivari nime ja sedamaid langenud Ivar torni otsast maha (Hembygden 1910, nr. 1). Isegi Eddas on selle jutu jälgi leida. Paremine teavad Rootsi vanad jutud ehitusest rääkida. Hiiu lubab kuningale Olavile nii suure kiriku ehitada, et seal seitse preestrit korraga võivad jutlust pidada, üksteist segamata. Palgaks nõuab ehitaja kuu ja päikse ehk Olavi enese. Kiriku ehitus jõuab lõpule. Olav rändab kurvalt mägedes, hirmul, et pea hiiu saagiks langeb. Korraga kuuleb ta ühe ema nutvat last vaigistavat: „Homme tuleb su isa Vind ja Veder (Tuul ja ilm) koju, toob saagiks kuu ja päikse ehk püha Olavi enese!“ Rõõmul läheb Olav kiriku juure, hüüab torni otsas töötavale meistrile: „Vind ja Veder, torni ots on viltu!“ Selle peale langeb ehitaja kohe torni otsast

maha surnuks!“ (K. Simrock, Deutsche Mythologie 56—57.) Nagu näha, on ülemalnimetatud vanas jutus Olev ehitadaskjaks, ehitajaks hiiu Vind ja Veder astunud. Teisal kannab ehitaja Blästeri ehk Slätti nime. Norras annab ennemuistne jutt ehitajale nime Skalle (see ehitab Nidaröse kiriku), Skoones jälle nime Finn; Finn ehitab Lundi kiriku, kuid püha Laurentius moondab Finni kiviks (J. Grimm, Deutsche Mythologie I, 454—455). Nimed muutuvad, asi jääb sekssamaks. Pühale Olavile pühendatud kiriku ehitamisega jõudis Olevi ennemuistne jutt põhjast meiegi maale, kui ka selle üksikuid luulehteid muist talle alles hiljemine juure lisati (Vrdl. J. Jung, Muinasaja teadus III, 159—162).

Soomes, Ingeris ja Karjalas tuntakse ka meie Oleviste kiriku ehitamise lugu, kuid meie Oleviste kirik ja ehitaja Olev taganevad teiste nimede eest. Soomlased köidavad meie Olevi töö tavalisest Raisio kiriku külge. Tundmata mees lubab kiriku palgata üles ehitada, kui tema nimi teada saadakse. Vastasel korral viib ta palgaks kuu ja päikse. Töö edeneb jõudsalt, enam öösel kui päeval. Keegi kuuleb naise lapsele kirikut tegevast, päikest palgaks toovast Killist laulvat. Sedamaid torni lõpetava ehitaja juure minnes küsib ta: „Kas Killil kirik juba valmis?“ Nime kuuldes kaob Killi torni otsast, ilma et mingisugust palka päriks.

Ingeri Toksova teisendi järele nõuab tundmata Killi tööpalgaks kiriksanda. Töö edeneb jõudsaste. Kiriksand kuuleb kellegi naise lapsele laulvat: „Killi kirikut teemas, pappi palgaksi pärimas!“ Seda kuuldes kiriksand tagasi tööd lõpetava ehitaja juure hüüuga:

„Kasi, Killi, kirikusta,
Nalli, naelu tagumast!“

Karjalas astub Killi asemele Kiiku, kellele, niisama nagu Ingeris, kiriksand palgaks lubatakse. Metsas kuuleb kiriksand kogemata kombel ehitaja nime. Tagasi minnes nimetab kiriksand Kiiku nime. Ehitaja kaob sedamaid, palka pärimata (Kotiseutu 1912, nr. 5).

Rootsi piirkonnas esinevad Killi ja Nalli kahe nõia näol kirikut ehitamas. Ehituse lõpul kuuleb kiriksand üht naist laulvat ja kiriku ehitajate nimesid laulus nimetavat. Kui ta koju läheb ja Killi ja Nalli nime nimetab, põgenevad need kaarnateks moondudes kiriku juurest valju kisaga (Hembygden 1910, nr. 1).

Agarad kirikuid ehitama on saarte hiiud. Esimeses reas seisab Tõll pojaga. Tõll ehitab Kärla kiriku. Enne

seda otsib ta kiriku aset tuttavalt viisil härgade abil: mustad kaksikud härjad vankri ette, kiriku nurgakivid vankrile, härjad oma tahtmist minema. Seega tarvitab hiiugi kiriku aseme määramises lihtinimeste ja ju vanaste Greekas Kad-mose poolt Thebä linna asutamiseks tarvitatud abinõu. Kui ka mitte Kärilas, siis ometi Kassiku kiriku ehitamisel juhtub Töllule muude ehitajate äpardus: päevane ehitus laguneb öösel. Pahal meelel jätab Töll Kassiku kiriku ehitamise pooleli.

Pammas jääb Töll ehituse kolmekordse lagunemise järele ööseks valvama. Korruga tõuseb kange torm, lahutab ehituse; hää! hüüab: „Siin ei lõpeta sa iialgi tööd!“ Ei muud kui neli nurgakivi vankrile, mustad härjad ette. Varesed vaaguvad härgade eel: „Vaak, vaak, Karja! Karja!“ Karjas seisatavad härjad; sinna tekib uus kirik. Karjalt käib Töll ehituse ajal alati Sörves söömas ja jõuab juba enne töö juure tagasi, kui teised kiriku juures kohal olles söömise lõpetanud. Tõllu pikkusest annavad Karja kiriku sambad veel praegu tunnistust. Ta pea ulatanud samba ülemise otsani, kuhu ta mälestuseks kivist pea raiunud. Tõllu pikkus peaks seega 18 jalga olema. — Kui Linnaka küla naised Tõllu üle naeravad, neab Töll neid kiriku katusest: „Ma tahan teile näidata, et teie lastelapsed seda veel mäletavad!“ Sest saadik on külarahval puid keel. — Kiriku sisse paneb Töll võlvi kõrvale mõned lahtise suuga naervate naiste pead mälestuseks üles — ventilaatorid õhu puhastamiseks (Oesel einst und jetzt, lk. 158). — Tõllu kivist väljaraiutud pea pildusid leeripoisid 1897 kividega puruks. Nüüd on väljaraiutud pea ülemine osa veel näha. — Teisendi järele ei esine kiriku ehitajana Töll, vaid keegi piiskopp Kaarel. — Ühe koguni imeliku, haruldase teisendi järele ei ole Karja kiriku ehitaja keegi vähem kui Jumal ise. Sinna, kus taevast maha tulles ta jalg maad puutub, ehitab ta Karja kiriku. Seni läheb Jumala poeg Kaarma kirikut ehitama. Et Önnistegija ilma Jumala loata ehitab, tahab see Karja kiriku võlvil seistes Kaarma kiriku vägeva vasaraga purustada. Vastukaaluks valmistab Önnistegija Kaarma kirikule toed. Selsamal ajal hakkab Püha Vaimgi kirikut ehitama. Püha Vaimu ehitatud kirik pärib rahvasuus enesele Püha kiriku nime (Luce, Wahrheit und Muthmassung, lk. 163—164).

Tõllu ehituseks tunnistatakse peale selle veel Mustjala kirik. Noor Töll ei taha isast maha jääda. Sel ajal kui isa Mustjala kirikut ehitab, valmistab poeg Kihelkonna kirikut; kui Töll parajaste Kassiku kirikut ehitab, on

pojal Lümanda kabel käsil; mõlemate ehitus jääb ometi pooleli. Ühel ajal võtab Töll Kärla ja poeg Kaarma kiriku ehituse ette, sealjuures mõlemad üht vasarat tarvitades, mida läbi õhu Kärlast Kaarmale ja Kaarmalt Kärlele heidetakse. Mõlemad hiud, Töll ja poeg, kannavad kõik ehituseained ise kokku, ehitavad üksi ilma kellegi abita. Ühe teisendi järele aitab Pirit ehitusekiva kanda, — tavalisest ometi sauna jaoks, — kuid kandmisel juhtub Piritile apardus: kivi satub varvastele; aitamine jääb pooleli. Ehitamisel püüab noor Töll isa oma ehitusega üle lüüa. Töllul jääb Kärle kirik lõpetamata, — sõda tuleb vahele; Öru Tiis laseb oma kulul lihtinimesi töö lõpetada.

Hiiumaa hiu Leiger ehitab lühikese ajaga Käina niisama kena kiriku, ilma et ühtki töölist enesele appi kutuks. — Pöide ja Valjala kiriku ehitavad küll „muugad“, isa ja poeg, aga need „muugad“ langevad niisama hiitude kilda kui Töll ja poeg. Ühel ajal alustavad mõlemad ehitust, ühel ajal tahavad mõlemad lõpetada, ilma et enestele abi võtaksid. Üht vasarat tarvitatakse Pöidel ja Valjalas. Nagu mujal, viskab siingi üks ehitaja vasara läbi õhu Pöidelt Valjalale ja ümberpööratud. Pöide ja Valjalagi kiriku ehitajat tuleb Tölluks ja ta pojaks lugeda, kelle nimed rahva mälestusest ununud, õigem „muukadeks“ muudetud. Teisendis esinebki vähemalt Valjala kiriku ehitajana Töll (Oesel einst und jetzt, lk. 156).

Lääne-Nigula vana kiriku ehtasid ka „muugad“. Need muugad olid üle 10 jala pikad ja koletugevad. Nigula kiriku müüri sees on niisugusid kivimürakaid, mida ükski tavaline inimene ei oleks jaksanud sinna veeretada (Russwurm, Eibofolke, § 393, 10). Simuna kiriku meistrid on „kolesuured mehed“, seega ka hiud. Vahel nimetatakse neid „Eenakiteksi“. 19. aastasaja keskkohal leidis kiriku ligidal veel kivimürakas; selle olla „Eenaki naisterahvas“ põlles sinna kannud, teatab suusõnal Heraklides.

Hiitude tõugu tuleb Peetri ja Koerugi kirikute ehitajaid arvata. Siingi teevad isa ja poeg ühel ajal tööd, tarvitavad üht ja sama vasarat (J. Jung, Muinasaja teadus III, lk. 26). Karksis esineb seesama viskamiselugu. Karksis ei ehitata ometi kirikut, vaid vanapaganad viskavad teineteisele mitme versta peale leivalabidat.

Teisendi järele aitavad Peetri kirikut ehitavat hiidu nägemata väed: Esna ja Kõisimäel alustatud kiriku lõhub vanaõelus õõsi, aga kui kirik praegusele kohale rajatakse, tekib õõsi niisama palju müüri juure, kui päeval tehtud. See meie rahvajuttudes enam haruldane müüride kasvamine

esineb võõral maal sagedaste. Shveitsis Mittelshneisingis on päeval kohale veetud, öhtul tarvitamata jäänud ained öösi ehitusesse paigale pandud (Wolf, Zeitschrift f. d. Mythologie II, lk. 244).

Ainult Ridalas esineb hiiuneiu kiriku ehitajana. Tõtt tunnistada, neiu ei ehita Ridala kirikut sugugi pühaks kojaks, vaid enesele elumajaks, aga hiljemine võtavad lihtinimesed selle elumaja talt ära, seda enestele kirikuks moondades (Russvurm, Sagen aus Hapsal, lk. 92). Teisendi järele ehitab kiriku kaupmees, kes merehädas töotuse annud sinna pühakoda teha, kus maale pääseb. Maale pääsmise koht on Ridala. Sinna tekib püha koda (Busch, Ergänzungen II, lk. 1154).

Ennemalt nimetasin Soome kirikuehitajat Killit ja Nallit. Veel teised hiiud võtavad Soomes kirikute ehitamisest osa. Huittisis ei meeldi hiiududele kiriku ehitamine nende tee peale; nad lahutavad ehituse ära. Hääl käsib kivi härgade taha reele panna ja härgi kohta määrata. Uus kirikuase meeldib hiiududele; ehitus edeneb jõudsalt, sest hiiud aitavad ehitada. — Naantali kiriku ehitamiseks kannab hiiuks muudetud ajalooline kloostri ülem Briita kolme nais-hiiuga seltsis nii suuri kiva, mida kümme meest ei jaksa tõsta (Kotiseutu 1911, nr. 10—12). (Järgneb.)

Tegusõnane tuletusliide -ne-.

Et Eesti keeles mitme asja poolest meelevaldne vabadus valitseb, see on tuttav. Iseäranis on see nähtus ilmne meie nii kutsutud kirjakeeles, mille harimine ja tarvitamine sagedasti väga kirjava publikumi hooleks on usaldatud. See väide käib meie raamatukeele kohta üleüldse; eriti ja iseäralise õigusega tuletusõpetuse alal. Sest siin on ajakirjanikud ja kirjanikud, keele piiride kasvamisega, iseäralist kalduvust meelevaldsusele, vastuoksa minetlusele avaldanud, uusi sõnu luues ja neid paberivirnaga laiale saates.

Sellele ebakohale püüab käesolev kirjutus tähelepäneku juhtida ja jõudu mööda parandust soetada. Üksikutele kirjutustele võiks siis pärast tuletusõpetus koguna järgneda.

Üks sarnane tuletusliide, mida nii sagedasti näeb uute sõnade tuletuses tarvitavat, on liide -ne-. Selle abil on kõige karvasid uussünnitusi loodud ja maailma saa-

detud. Ja mis veelgi pahem, mõnede poolt on selle tule-
tusliite väärtarvitusele isegi soovitusi kaasa antud.

Kuida on lugu selle tuletusliitega?

Kes vähegi ajalehe keelt on tähele pannud, seda ise-
sugust haguli segakeelt, sellele ei ole tundmatumad järg-
mised sõnad, mis siiski genuiinest rahvakeelest kuidagi
tuge ei leia.

Need on: *avanema* (selle iga, kaudu minnes õel-
dud, ei ole enam kui aastat paarkümmend, kõige enam);
järgnema (nähtavasti vähe vanem kui eelmine); *kogunema*
(see on õige vastne, kuid teda näikse seda kange-
kaelsemalt); *peitunema* (vist meie luulest saadud!); *tut-
vunema* (seegi hilja sissetunginud uussõna, mõnede
üksikute eralõbu) jne., jne.

Muidu ütlevad ja kirjutavad küll kõik, kes ei taha
selle paha kuulsuse osaliseks saada, et neid keeleliselt huvi-
tuis süüdistataks: *hävinema*; *janunema*; *kõdunema*;
lagunema; *siginema* (selle kõrval siiski,
nagu eksitusest, õige *sigima*); *tüdinema*; *ununema*;
valminema. Ka kirjutavad ja kõnelevad mõned
isegi: *harinema* (kus *harjuma* üleüldine).

Uuemal ajal on ka juure tulnud kõigesugused muud
uussünnitused, nagu: *arenema* (läinud aastasaja lõpust);
kujunema (seegi vastne võõras!); *põhjenema* j. m. s.

Noorema põlve sõnad on: *esinema* (M. J. Eiseni
moodustatud, juba ammu pooliti Soome keele esiintyä
eeskujul, saksapärase ette tulema asemel); *ilmenema*
(võrdlemisi harva, laenuna Soome keelest); *lahenda-
dama* (alles viimasel aastakümnel enne tarvitatud lahu-
tama asemel); *sugenema* (mõnelt poolt soovitatud
moonutus sõnast *sugema* = *sündima*); *ka olenema*.

See olgu ainekooks, mille põhjale väited asetada.

Lisatõendustena esitatakse järgmised rahva keelest
pärit olevad ne-derivaadid. Nii: *alanema* (ka *ale-
nema*, Virumaal); *hapnema*; *kahanema*; *lühene-
nema*; *muhenenema*; *murenema*; *mädanema*;
paranema; *taganema*; *tahenema*; *vaiknema*(?);
vähenenema; *ülenema*.

Neid intransitiive vastavad transitiivsed verbid: *alan-
dama* (ka *alendama* Virumaal); *hapendama*; *ka-
handama*; *lühendama*; *määndama*; *paran-
dama*; *taandama*; *tahendama*; *vähendama*;
ülendama jne.

Rahvakeeles, mõnes maanurgas nüüdki veel vanema
põlve keeles, nii Virumaal, ka Saaremaal osalt, leidub, peale

selle, sarnasid ne-vorme, kui: *s a a n e b* = saab küll, lauses: *kas ta s a a n e b* või *ei s a a n e*? (Saaremaalt saadud), ehk rahvalaulus *te a n e b*: süda *te a n e b* süida palju (Weske kogu I, lk. 6). Niisama esindub see -ne- tehtavikus: mis sest õunast sündineks? Aga siin ei ole küsimust ne-liitest, vaid vana potentsiaali lõpust, mis kunagi kõigis tegusõna vormides ei või esinduda. See on moodus niisama nagu käskiv kõne ja muud.

Rahvalaulust on nüüd see potentsiaali -ne- „Kalevi-poega“ ilmunud ja seal Kreutzwaldi läbi suffiksi taoliselt kõik vormid tegusõnast enese alla kiskunud, nähtavasti sellepärast, et selle potentsiaali teadvus kirjanikkudele kaduma oli läinud.

Nii olles peame kohe selle kolmanda rühma sõnu tuletuseõpetusest kõrvale jätma. Teine küsimus, kas luulekeeles ei võidaks jälle seda potentsiaali, mis Virumaal ja Saaremaal, võib olla, mujalgi veel vanema põlve keeles elamas — uuesti elustada, ennegi luules ja sarnasis juhuis. Maksaks katset teha, igatahes oleks see soovitav.

Meile jääb kaks rühma sõnu nüüd alale. Et teine rühm ainus rahvapärane ainekogu, siis võime üksi selle najale tugeda. See peab valgust heitma ja juhtmõtted andma esimese arvustamiseks.

Asi, mis kõige pealt ilmne, on see, et kõik teise rühma sõnad alati vastavaid omadussõnu oletavad ja lisaks teist võrdlusastet. Siis: *al a n e* —, *al a n d a* —, *al a m*; *k a h a n e* —, *k a h a n d a* —, sest ei leidu sattumisi omadussõna; *m ä d a n e* —, *m ä ä n d a* —, *m ä d a m*; *p a r a n e* —, *p a r a n d a* —, *p ä r a m* (murdes); *t a g a n e* —, *t a ä n d a* —, *t a a m a l* (murdes); *t a h e n e* —, *t a h e n d a* —, *t a h e m* (murdes); *v ä h e n e* —, *v ä h e n d a* —, *v ä h e m*; *ü l e n e* —, *ü l e n d a* —, *ü l e m* jne.

Siin on siis küsimus denominaalidest ja lähemalt omadussõnasist denominaalidest, sest et ne-liitesid deverbaale, tegusõnasid, tegusõna tüvedest saadud tuletusi ei ole olemas, ei eksisteeri.

Ka nimisõnadest saadud ne-liitesed denominaalid on haruldased väljavõttesed.

Ja mis niimoodi ne-liite tähendusevarjundi puutub, siis on see, teist võrdluseastet silmas pidades, mille liite -m b a-ga see läheses ühenduses, pikalist üleminekut teisest olukor-rast teise tähendav.

Siis kokku võttes: -ne- on adjektiivne denominaal, pikalise ülemineku tähendusega.

Ses mõttes on kõik esimese rühma sõnad keeles halvad, äbarad sõnad, mis enesele mingi tuge ei leia.

Ja genuiine rahvakeel tunneb ja ütlebki, alati ja ikka: harinema asemel harjuma, hävinema asemel hävima, janunema asemel januma, kõdunema asemel kõduma, lagunema asemel laguma, siginema asemel sigima, tüdinema asemel tüdima, ununema asemel unuma.

Nii tehtagu edespäi ka kirjakeeles, sest et esimeste vormide ainuvalitsus ainult vigases keele mõistmises juurdub.

Niisama on lugu sõnaga: peitunema pro peituma, mis nüüd ka tavalisena tarvitatakse. Ka ei ole mingi tarvet rahvakeelse koguma asemel kogunema ütelda. See on üks sarnasist juhustest, kus meie keelt kunstlikult on hakatud inetumaks tegema.

Pahem lugu on sõnadega: avanema ja tutvunema, mis uussünnitused ja nüüd käidavaid mõisteid tähendavad.

Esitan ses asjas järgmise kava: tutvunema asemel tutvuma; avanema asemel avanduma, mis laen Soome keelest.

Ehk küll sarnased uueaegsed sõnad, kui alamaljargnevad, tuletuse seisukohast täiesti väärad ei ole, ei ole nad ka head. Need on: arenema (see peaks h-ga esinema, sest et algsõna haru, haar); kujunema j. m. Nende asemel öeldagu: kehitama, mida õp. Eisen juba ammu, aastakümnete eest, omis rahvaraamatuis on tarvitanud, substantiivis kehitus — arenemine; ja moodustuma, mis laenuna Soome keelest tarvitusel on. Niisama öeldagu: esinema asemel esinduma. Sest nii teine kui teine on laen Soome keelest. Kui juba laen, siis õige ja väänmata laen! Põhjenema ja samuti ilmenema, laenuna Soome keelest, võiksid jääda, nende vastu ei saa midagi ütelda. Varumata aga on sarnased soovitusel, kui: lahendada ja sügenema. Sest esimene ei vasta mõtteliselt, ja niisama väär on ka derivatsiooni poolest teine. Kui kuidagi, siis oleks esimesest tüvest mõeldav ainult lahkama; teine tüvi võiks kõigest sellest hoolimata, et keeles teine samakõlane sõna: sugema leidub, ikkagi kuuluda: sugema — ol. soen, min. sugin, nagu rahvas seda tarvitab, mõttes: sündima, saama.

ne-liidet ei tohiks, kui seda edespäi tahetakse tarvitada uute sõnade moodustamises, enam nii meelevaldselt tarvitada kui senni. Et seda tarvitataks, oleks siiski soovitatav, ainult õigetes piirides.

Nii võikski saada hulga uusi häid tuletusi, nagu: h e l e n e m a = heledamaks minema; m a h e n e m a = mahe-
damaks minema; s o e n e m a = soemaks minema jne.

Ka võiks tagasi tuletada transitiividest, sarnasist kui: k o h e n d a m a — k o h e n e m a = õigeks minema, joonele
asetuma.

Ometi peaks seda silmas pidama, et kui tüve esimene silp pikk, siis liide -ne- konsonantse tüve külge liituks, nagu sõnus: h a p n e m a, j ä r g n e m a. Nii peaks ja võiks siis ütelda ainult: kül m n e m a, mitte kül m e n e m a; n õ r k n e m a, mitte n õ r g e n e m a; õ i g n e m a, mitte õ i g e n e m a jne.

Julgemalt uute tuletuste tarvitamisele, kuid ühtlasi enam korraldust ja kavapärasust tuletusõpetuse alal!

V. Ridala.

Eesti elukutseline teater 1914/1915.

„Vanemuise“ teater.

Niisugusel põneval ajal, nagu praegu, kus igalt poolt hädahüüdu kuuleb, vaatame murega nende asutuste peale, mis meie kultuuraelu kehastavad: kas jaksavad nad seda praegust vapustust, millest suuremat enesele vaevalt ette võib kujutada, ära kannatada? Ja kas suudavad nad rahva kultuuralisi tarvidusi sel määral edasi täita, nagu varem?

Mis „Vanemuise“ teatrisse puutub, siis võime kergemalt hinge tõmmata, kui me pilku ta aruandesse heidame. Juba teatriskäijagi umbkaudne tähelepanek lubas oletada, et osavõtmine mitte ei ole vähenenud, et huvi teatri vastu uue näitejuhatuse ajal mitte ei ole kahanenud, vaid nähtavasti kasvanud, et väiksearvulise salgakese teatriboikott ka oma demonstriiivse mõju poolest enam kui kahvatuks, vaevalt tähelepandavaks jääb. Aruanne ise näitab meile siis ka selgesti publikumi osavõtmise tõusu.

Kui meie aruannet endise aasta omaga võrdleme, siis leiame, et näitelava elavamalt on töötanud. Ta on 115 näitemänguõhtut ära pidanud, kuna eelmisel aastal 96 õhtut toime pändi. Õhtute arvu tõstmine ei ole aga mitte väsitavalt publikumi peale mõjunud; koguni ümberpöörnud: publikumi arv on tõusnud. Hooajal 1913/1914 käis teatris publikumi 28.474, hooajal 1914/1915 aga juba 36.889. Kui meie selle publikumi õhtute peale ära jaotame, siis on eel-

misel aastal iga õhtu kohta 296 inimest teatris olnud, järgmisel aastal aga 320 inimest.

Käsilähes sellega käib muidugi ka teatri sissetulek. Mänguajal 1913/1914 oli sissetulek 10.119 rbl. 40 kop., kuna mänguaeg 1914/1915 hästi kõrgemat sissetulekut andis, nimelt 11.838 rbl. 86 kop.; seega siis üle 1700 rubla rohkem. Kui meie aga veel arvesse võtame, et eelmise mänguaja sekka ka näituse-etendused on arvatud ja et näitus aastal 1914 pidamata jäi, siis peame otsusele jõudma, et hooaeg 1914/1915 selle peale vaatamata, et tal näituse-etenduste suur sissetulek ära jäi (mida umbes 2000 rubla suuruseks võime takseerida), ootamata häid tagajärgi on annud.

Me peame aga veel midagi arvesse võtma, nimelt seda, et uute näidendite etendamine märksa väiksem oli kui eelmisel aastal. Uudiseid on mänguajal 1914/1915 ainult 9 pakkunud, kuna mänguajal 1913/1914 neid 20 ümber tõi. Et uudistel aga ikka suurem tõmbejõud on kui korratud näidenditel, siis on 1914./1915. aasta hooaeg ka selle poolest kannatanud; muidu oleks tema sissetulek veel suurem olnud. Veel tuleb juure, et teatri ruumid osalt soldatite ja siia kolinud asutuste käes olid ja on, mis muidugi ka takistavalt mõjub.

Kokku võttes võime ütelda: Selle peale vaatamata, et näituse-etendused välja jäid, selle peale vaatamata, et uudiseid vähem suudeti pakkuda kui eelmistel aastatel, selle peale vaatamata, et teatriruumid mitte täielikult vabad ei ole, selle peale vaatamata on publikumi arv ja sissetulek tõusnud. Ja selle eest võlgname uuele näitejuhatusele tänu — me võime kergemini hingata. Mure meie teatri pärast on veel suur küllalt, teda on aga möödaläinud hooaeg õige tuntuvalt vähendanud.

Tõuseb aga küsimus: kas mitte see silmapaistev edu — kunsti kulul ei ole sündinud, kas ei ole mitte laiade hulkade maitsele näidendite väljalikus ja näitlemiseviisis vastu tulnud?

Ka seda ei ole mitte kunagi märgata olnud. Mis näidenditesse puutub, siis on ju endise repertuaari järele käidud. Uudistest on pakutud: Bisson ja Mars'i lustmäng „Oh need ämmad“, Ibseni lustmäng „Nooruseühisus“, Max Halbe draama „Noorus“, Lennox'i lustmäng „Kuldne vabadus“, A. Kitzbergi ja J. Simmi operett „Kosjasõit“, Bernard'i lustmäng „Väike kohvimaja“, Kadelburg'i „Eestkostja“, Turgenjevi „Armuleib“ ja Tšehovi lustmäng „Kosjas“.

Et täielik ülekaal siin lõbusatel näidenditel on, see on arusaadav. See olgu vastukaaluks rasketele tunnetele, mis käesolevatel aegadel inimesi muidu liiga oma mõju alla võtaksid.

Mis mängusse puutub, siis ei või ka mitte ütelda, et ta publikumile kontsessioonid tahaks teha. On küll paaril korral tähele pandud, et näitlejad, kelle mäng arvustuse üleüldise otsuse järele vabamaks on muutunud, seda vabadust ohtramalt on tarvitada katsunud, kuid need katsed ei ole ei publikumi ega arvustuse ees ja nähtavasti ka näitlejate eneste seas mitte poolehoidmist leidnud. Paraku ei saa arvustus praegusel ajal näitejuhatuse õlgadelt ühte osa vaeva ära võtta ja teatrielu edendamiseks mitte kaasa aidata, sest sõjahuvid kisuvad ajalehtedelt ruumi veel rohkemal mõõdul enese kätte, kui seda varem teised huvid tegid. Kuid kõige selle peale vaatamata: teater on auga töötanud.

K. A. Hindrey.

„Estonia“ teater.

Meie teater peaks meie vaimlisi voolusid peegeldama või vähemalt meie igatsusi. Ilma et ta üksikute sündmuste ja üksikute tõusvate ja vajuva alavoolude peeglipilt oleks — see on talle, nagu ajalugu näitab, õige kardetav — peaks temast ometi meie vaimline pind oma üleüldsuses ja peajooksu sihiga vastu paistma.

See peaks nõnda olema, aga ka meie teatri rahulikumatest ja parematest aegadest võib vaevalt ütelda, et lugu tõesti nii on olnud. Meie dramaatiline produktsioon on senini liiga kitsas olnud, et enesesse meie elu mahutada. Vaevalt on aga iial meie näitelava nii kaugel meie elust eemal olnud kui läinud hooajal, mis ühtlasi sõja esimese aastaga kokku langes. Ainukene uus algupärane töö, mis selle aja jooksul Eesti näitelavale ilmus, oli — Kitzbergi jant „Kosjareis“! See ütleb kõik.

Kuid asjal on ka oma hea külg: meie näitelava on nõndanimetatud sõjatükkidest vabaks jäänud, ja see iseenesest negatiivne nähtus kaalub seekord paremal pool tõsiselt kaasa. Ta on meid kõigest sellest hurraa-isamaalsusest, verehimust, labasest vastase pilkamisest ja siunamisest puutumata jätnud, mis sõdivate rahvaste näitelavasid üle uhab. On ju vana asi, et kui isegi kõige määratuma tähtsusega ajaloolisi sündmusi liiga lähedalt vaadata, siis nad mitte oma täies suuruses ennast ei näita ja sellepärast ka peeglipildid neist omast kohast osalised ja

jõuetud on. Alles hiljemini, kui aeg sündmused tarvili-
sesse kaugusesse on nihutanud, tabavad järelkujutused
nende peajooni, neid, mis saatuslised. Sellepärast ei ole
meie palju kaotanud, kui sõda meie näitekirjandusesse
jälgi pole jätnud. Mööda minnes olgu tähendatud, et
meil siiski üks töö olemas on, millesse sõjalained ulata-
vad, kuid ta ei pääsnud välistel põhjustel avalikkuse ette.
Sellest on ehk kahjugi, sest ta seisis õige mõnigi vaks
kõrgemal kui harilik sõjakirjandus.

„Estonia“ näitelaval vaikis meie oma näitekirjandus
täiesti — kui kordamised ja vanad tükid maha arvata, aga
ka võõras esitas ennast täiesti juhusliselt ja ilma kindlate
sihtideta. Põhjuseks oli „Estonia“ teatri kõikuv seisukord,
mis sõja algul töö peaaegu lõpetamisele oleks viinud. Kui
ka sellest kõige pahemast mööda saadi, täiejõulisest tööst
ei võinud juttugi olla, vaid elu ülespidamise küsimus sei-
sis teatril esimesel kohal: Lahkunud näitlejate läbi sünni-
tatud aukusid ei suudetud täita ja välispidine lavaleseade
pidi kitsalt ja kokkuhoidlikult töötama. Kõige selle juure
tuli veel mõne näitleja sõjaväljale minek kesk töö seest ja
lõpuks kõige pahem, näitejuhi Th. Altermanni haigus, mis
alguses töö täit hoogu takistas, ja pärast tema surm, mis
näitelava tööd otse halvatas.

Nende raskete olude tagajärjeks oli siis teatri ees-
kava iseloomuta ja käest suhu elav kokkuseade, mida suu-
remate sihtide järele ei saa korraldada ega hinnata. Ja
meie näitelava jäädavalt rikastanud on läinud manguaeg
vaevalt mõne tööga.

Uusi tükkisid kanti tervelt 23 ette (üleüldiste eten-
duste arv 103, neist 30 rahvaõhtut, kokku 45.507 maksja
kuulajaga), kuid neist oli ainult osa Eestis uudiseks, sest
et neid teistel näitelavadel juba varemini oli mängitud.
Osavõtmine oli kõige suurem tõsistest tükkidest (lābisegi
à 454, kuna lustmängudel 440 ja naljamängudel 424 ini-
mest õhtu peale tuli); rahvaetendused seisis kõige ees-
otsas (à 540), niiviisi et manguaeg pildi pakkus, et teatri
hindajateks seekord just lihtsam rahvas oli, kes ühtlasi
näitas, et ta heast mõistab lugu pidada. Vastandiks sel-
lele oli haritlaste ehk, nagu neid siin nimetatakse, intelli-
gentide puudumine teatrist.

Uudised E e s t i näitekirjandusest: Anto „Merepojad“,
Liivi „Vare“ ja Vilho lastetükk „Haldjate kelmus“ ei huvita
ükski kirjandusliselt suuremalt. „Merepojad“ on kõiksugu
lugemiste vili, ilma sisemise ümbertöötamiseta, „Vare“ on

oma terve vaatlemisega enneuputuseaegne ja „Haldjate kelmus“ on ühe päeva kärbes.

Võõrastest kirjandustest esineb kõige tüsedamalt Vene oma. Gogol, Lermontov, Ostrovski, Sologub — need on nimed, mis kirjandusliselt kaaluvad, kuid tööd, millega nad esinesid, ei olnud suuremalt osalt õnnelikud ja ei tähenda meie teatri jäädava eeskava laienemist. Lermontovi „Näokattepidu“ on oma vaimlise õhkkonnaga meile võõrast ajajärgust ja kirjandusline kuju ei ole jõuline küllalt, et siiski sisemist osavõtmist luua. Sedasama võib Ostrovski näitemängust „Süüta süüdlased“ ütelda, milles üleüldisnimikkus ennast ainult kohati vabalt ja mõjuvalt avaldab. Sologubi ühevaatusline „Sõtta“ on sõja sünnitus, milles Vene kirjanik Eesti elu katsub kujutada, ilma et tal selles õnne oleks. Järele jääb („Elu tsaari eest“ ooperi järel ei kuulu kirjandusesse) Gogoli klassikaline jant „Kosjad“, mis küll tema „Revisori“ kõrgusele ei tõuse, kuid siiski inimlikku narrust ja narri inimlikkust huvitavalt küllalt tabab, et tüki ilmumist meie näitelavadel õigustada. Uuemat Vene kirjandust esitab Folomejevi näitemäng „Kuristik“ keskpärase sentimentaal-naturalistliku seguna kaunis nõrgalt.

Vene näitekirjanduse kõrval ilmus ka Skandinaavia oma kaunis huvitavate, kuid ilma sügavama mõjuta toodetega: Björnsoni „Noorpaar“ kui naeratav mälestus aegadest, millest meie üle oleme, Nathanseni „Kõmuline sündmus“ lõbusa ainega, kuid igava läbitöötusega ja Nanseni „Õnnelik abielu“, peenest ja vaimukas-tagasihoidlikust jutustusest kaunis ühemõtteliseks ja jämedaks lustmänguks ümber töötatud. Kõige huvitavam oli Wiedi „Lõpuarve“ oma vana süü ja vana õnne ärapleekinud mälestuste liigutava tragikoomikaga.

Angelsaksi näitekirjandusest tutvustas meid „Estonia“ kuulsa Wilde'i „Bunbury'ga“, vähe rõõmustava vaimukuse-munatantsuga labasuse ümber, kuna Youngi vähem nõudlik, kuid lõbusam ja värskem jant „Kuidas meest saab“ sümpaatlikum oli. Iseäraline seisukoht on Jerome'i legendal „Võõras“, mis piibliusu lihtsust meie aja kirju sotsiaalse ilmaga mitte just sügavalt, kuid siiski huvitavalt, kohati isegi kaasakiskuvalt ühendab.

Kirjanduslise vesisuse esitamine oli seekord Saksa näitemängude hooleks jäetud ja seda asjaolu tõstis veel enam võrdlemisi suur tööde arv välja. Tõsistest tükkidest katsub Presberi „Venus Anadyomene“ kunstniku hinge sügavusi valgustada, kuid valgus ei paista välistest

hilpudestki läbi, kuna Bohrmann-Riegeni „Kaotatud au“ mutatis mutandis Liivi „Vare“ kaksikvend on (kellele kolmandaks liidus Läti kirjaniku Aspasia näitemängu „Kaotatud õigused“ võib juure lisada). Okonkovski „Kosjaturg“ ja Malahovi „Naistetundja“ rehkendavad vaataja uinuva arvustusevõimuga, kuna Nestroy jant „Purustatud vaim“ ja Blumenthali ja Kadelburgi „Kaks vappi“ vähemalt püüavad oma nalja alusesse ka mõtteid panna, kuigi nad selle juures kuigi sügavale ei kaeva.

K. Menning.

„Endla“ teater.

„Endla“ läinud hooaja näiteseltskond on vaidlusi Eesti seltskonnas oma jagu sünnitanud, muidugi kõige rohkem Pärnu oma ringkondades. Vaidlused keerlesid küsimuse ainelise külje ümber. Praegusel ajal, kus erakordsed olud valitsemas, võib kergesti ülekohtune olla, kui olusid arvustama lähed, mis sul põhjalikumalt tundmata on.

Tallinna ja Tartu oma kultuurapinnaga, oma juba edenenud seltskonnaga ja, kõige pealt, oma arvurikkama elanikkudehulgaga võivad arvustades väiksemale Pärnule vast kergesti ülekohtu teha, kui nad tema olude hindamiseks teist mõõdupuud tarvitavad. Võib küll juure lisada „kahjuks“ teist mõõdupuud, kuid arvesse peab seda igatahes võtma.

Praegu ei ole näiteseltskonda enam olemas, kelle tegevuse kohta siinkohal ülevaadet tahan pakkuda. Ütlen „ülevaadet“ ja mitte „arvustust“, sest et ma teatri arvustaja jaoks enese sugugi kohase ei tunne olevat.

Näitejuhiks oli Pärnu „Endla“ omale K. Jungholzi juba enne sõja algust kutsunud. Tehti leping, milles muidugi ka näitlejate palgad kindlasti olid ära määratud. Siis aga tuli sõda ja purustas siin kõik tehtud lepingud. K. Jungholz oli aga sügiseks siiski oma näiteseltskonna kokku saanud, millega ta kogu tegevuse-aasta Pärnus etendusi andis.

„Endla“ selts ei võtnud mingisuguseid rahalisi kohustusi oma peale, vaid andis näitlejatele ainult prii saali, valgustuse ja kütte. Viimase kohta peab veel juure lisama, et proovid kütmata näitelaval olid. Kõige selle peale vaatamata astusid näitlejad oma käe peal agarasti tööle ja näitejuhi väsimatus ei tunnud piirisid.

Näiteseltskonna kokkuseade sai muidugi teine, kui enne oli kavatsatud. Siin leidis siis ka kõige mitmekesi-

sema võimisega näitlejaid. Mõne üksiku soontes oli tilgakest näitlejaverd juba esimesel etendusel märgata, teisel oli sellevastu vast ainult tubli osa armastust näitekunsti vastu ja ei puudunud ka neid, kellest ei tea, mispärast nad näitelavale olid astunud. Talendina paistis teiste hulgas juba algusest saadik proua Reimann-Põlde välja, kes teatavasti mõne aasta enne „Vanemuise“ näitelaval oli olnud. Esimesel etendusel oli ka niisugusid, kes ainult oma moonutustega ja „võtetega“ enese peale tähelepanemist jõudsid pöörata. Lühedalt — see oli kirju näiteseltskond, millega Jungholz oma tööd algas; siin oli kõlbulikku, kuid veel alles harimata materjali, siin oli rikutud aineid, mida tervendama pidi, kuid ei puudunud ka neid, kellele tarvis oli ainult teed näidata, kuhu poole nad pidid liikuma.

Eelolevatest ridadest tohiks küll juba selge olla, misuguste tingimistega näitejuhatuse oma tööd pidi algama. Kuid ütleme otsekohe ära: K. Jungholzi tööl olid tagajärjed palju suuremad, kui seda loota oleks tohitud.

Nimetan osa näitemängusid, mis 1. septembrist kuni 28. detsembrini 1914 ette kanti: Rutoffi „Kivi“, Björnsoni „Kui noor viin õitseb“, Needra „Maa“, Ibseni „Noora“, Bissoni „Tundmata naisterahvas“. Kahtlemata oli suur julgustäkk eelpool-kirjeldatud tingimiste maksvusel omale niisugust töökava luua, ja kui keegi arvab, et „kirju“ näiteseltskond nimetatud näitelavapalad ära moonutas, siis eksib ta. Näitlejate edenemine, näiteseltskonna võimise kasvamine oli otse silmanähtav, ja jaanuarikuul Pärnus kui ka pärast ringreisil etendatud Sudermanni „Kodu“ rahuldus õige nõudlikka ja meil tuntud teatriarvustajaid.

Tahaksin oma poolt alla kriipsutada kahe näitleja silmapaistvat edenemist. Nimetasin juba L. Põlde-Reimanni. See näitleja oli „Vanemuises“ õieti vaesekslapsiks jäänud ja hakkas alles siin avaldama, mis temas õieti peitub. Võib olla, leiab kompetent teatriarvustaja tema juures veel palju tehnilisi ja koolipuudusi ning konarusi, kuid vaevalt tohiks keegi selle näitleja ande juures veel kahelda. Hiiglatöö oli näitejuhatuse A. Freymanni juures ära teinud. See näitleja oli esimestel etendustel otse anti-paatiline oma moonutustega ja odavate võtetega, kuid oli hooaja lõpuks omale poolehoidmise suutnud võita, kus mäng juba teatava kooli oli saanud ja näitleja õige tusedaid kujusid jõudis luua. See kõik oli ainult sellepärast võimalik, et K. Jungholz algusest saadik igapäev peale

proovide näitlejatele veel järjekindlalt rohkesti näitelavasse puutuvates küsimustes õpetust andis.

Pealejõulune poolaasta tõi peale Sudermanni „Kodu“ veel Kitzbergi „Püve talus“, A. Dumas' „Kameelia daam'i“, Ed. Wilde „Tabamata ime“, M. Lengyel'i „Taifun'i“, Ibseni „Seltskonna toed“, G. Hauptmanni „Elga“ — ja lõpuks ringreisi Pärnu maakonnas ja Viljandis.

Juba näidendite nimekiri annab tunnistust hiiglatööst, mis siin ära tehtud — ja küsimus tuleb tahtmata keele peale: mispärast pidi see kõik lõppema siis, kui ta vaevalt algada oli võinud?

Põhjused olid siin ainult ainelist laadi.

Kui näitlejad ära nägid, et nad oma käe peal töötades ära ei saa elada, pöörasid nad jõuluks „Endla“ seltsi poole, et sealt ainelist abi saada. „Endla“ selts uusi kohustusi enda peale ei võtnud.

Astusid teatri armastajad toetajakogu nime all kokku ja garanteerisid näitlejatele $\frac{3}{4}$ kuupalgast. Kuna kõige paremad näitlejad 35 rubla kuus pidid saama, siis tegi sellest $\frac{3}{4}$ osa 26 rubla kopikatega välja. Et praegusel ajal isegi väikses Pärnus võimata on niisugustel tingimistel elada, siis nõudsid näitlejad peale ringreisi lõppu „Endla“ seltsilt kindlat lepingut ja kindlaid kuupalkasid; vastasel korral peaksid näitlejad oma tegevuse jätma. „Endla“ eestseisus teatas, et ta praegusel ajal mingisugusid kohustusi oma peale ei võta.

Nüüd, kus meil väiksed Pärnu sõjasündmused oma suurte tagajärgedega Pärnu enese kohta teada on, ei ole mitte raske ütelda, et seltsile, iseäranis aga näitlejatele parem on, et see kõik „niiviisi läks“. Sest mitmed näitlejad on meie suurematele näitelavadele läinud, kus edenevõimalus neil teine on. Kuid seda juhtumist ei tohi selts mitte rahuldavaks enesevabanduseks tarvitada.

„Endla“ teatri viimase hooaja tegevus on siiski selgesti küllalt näidanud, et Pärnu Eesti seltskonna tarvidus teatri järele veel mitte nii suur ei ole, et see viimast ka eluvõimsalt kanda jõuaks.

L. Neumann.

Libahunt, kratt ja puuk.

- Need luulekujud ei ole eestlaste vaimulapsed: nad on võõrsilt meie maale toodud, kus nad omal ajal kohati kasulastena enam või vähem jõudsasti edenesid.

Mõni tujukas inimene avaldab kallaletungimistega oma ligimeste peale kiskja looma omadusi. See andis põhjust temale hundi nahka selga luuletada. Udusel muinasajal hakati viimati arvama, inimene võivat tõesti, ajutiselt hundi nahasse libisedes, hundi tegusid teha, ja libahunt ehk soend (Greeka *lykanthropos*, Vene *оборотень, волколакъ*, Saksa *Werwolf* jne.) oligi valmis. See ebauusk on vanasti greeklastele ning roomlastele, keltlastele, germaanlastele ning slaavlastele, aga ka eestlaste ning lätlaste esivanematele palju tuska teinud ja mõnegi ilmsüüta inimese tuleriidale viinud.

Et ka krat't' võõrsilt pärit on, tõendab juba tema nimi, sest Eesti keel kahte umbhäälikut sõna alguses ei salli. Teda tunti Lääne-Euroopas, nii ka Rootsimaal, kus skratt praegu naermist tähendab, juba väga varakult. Tema ülesanne meie maal oli tuulispea tühinal rohkesti varandust kokku vedada, õigemini — kokku varastada, et sellega oma peremehe väge ning võimu tõsta ja naabrirahvaste edenemist takistada. Kui kõik teised abinõud ei aidanud, olla ta isegi punase kuke võistleja katusele pannud, mil põhjusel talle, tema viha vaigistamiseks punaseid kukkesid ohverdati. Kord hakkas ühes kodumaa talus hilisel õhtuajal üle metsatukkade tulekuma paistma, ja kõik panid karjuma: „pisuhänd! pisuhänd!“ Sellega taheti öelda: seda on krat't' teinud!

Kratti ühendati langevate tähtedega. Need „lendvad“ pidid need varavedajad ehk õnnetoojad olema. Ka muinassooplased tundsid kratti kui vara varjajat. Meie naabrid lätlased hüüdsid vanasti ja hüüavad kohati ehk vahest praegugi veel, langevat tähte nähes, *lauma skreij*,¹⁾ s. o. nõid lendab.

Nimest krat, esialgselt schrat ehk skrat, sai Eesti keele mõjul rat't' ehk ret't'. Et selgeks teha, missuguse vaimu laps selle nime kandja on, liideti kummagile nimele omadusesõna juure, esimesele kuri teisele paha. Nii said nimetused kuri krat't' ehk rat't' ja paha ret't'. Esimesest võrsus aja jooksul nimi kurat välja. Kuna paharet unustuseurkasse on varisenud ja ükski muinaslouletustes edasi elab, on kurat kohati meiega päivil veel õige vägev. Loodetavasti kitsenevad tema võimupiirid ikka enam, kui beledam päike Eesti väljadel koitma hakkab.

Ka puuki, kelle mõistumärk (symbolum) kärnkonn on, tunti muinasajal Lääne-Euroopas, ühtlasi ka meie naabrite lätlaste juures.²⁾ Aasias, tema päriskodumaal, elab ta nimi praegugi veel, nimelt Hiinas, kus puk³⁾ teenert tähendab. Ka puugi ehk krati teisendi ülesanne on kui sõnakuulelik sulane selle eest hoolitseda, et tema isanda aineiline varandus jõudsasti kasvaks, olgu kas salaja riisumise või varguse teel. Kui puuki aga pahandatakse, võib tema tegevus ta peremehele tulu asemel kahjugi tuua.

Viljandis, 12. IV. 1915.

F. Kuhlbara.

1) V. Paul Einhorn, *Historia Lettica*. 1649. a. lhk. 23.

2) V. Paul Einhorn, *Reformatio Gentis Letticae* 1636. a., lhk. 58.

3) V. C. Kainz, *Hiina grammatika*. Teine trükk, lhk. 61.

Keel ja kiri.

Keeleline kirjastik nr. 1—8.

Meie keele uuendamispüüdeid, mille õhutamise eesotsas seisab Joh. Aavik, on siinkohal juba mitu korda arvustavalt puudutatud. Nii on J. Jõgever „Eesti Kirjanduse“ 1914. a. 157. jj. leheküljel J. Aaviku broshüüri „Kas uuendada või mitte“ valju arvustustule alla võtnud ja sellesama aastakäigu 176. jj. lehekülgedel Keelelise kirjastiku 1. numbri „Eesti rahvusliku suurteose keel“ armutumalt hukka mõistnud. Peale selle on oma arvamist keeleliste uuenduste kohta siin avaldanud A. Jürgenstein kirjutuses „Keele- ja meeleparanduslised vested“ („E. K.“ 1915 lhk. 46—51 ja 229, 230), kaunis tagasihoidvalt seisukohta kaitstes, keel pidavat tarvilisel uuenema ega tohtivat teda kunstlikult uuendada. Siis on „Eesti keele uuendamise asjus“ veel sõna võtnud J. W. Weski 1914. a. 181. jj. lhk., J. Aaviku uuendusettepanekuis järjekindlustust otsides oma põhjusemõtete teostamisel. Viimati on H. Prants kirjutuses „Kas o või u“ katsunud näidata, et J. Aaviku püüed, paljudest sõnust u: d välja tõrjuda ning o: d asemele seada, on tarbetu ja vaevalt tagajärge saavutav.

Kuna mainitud kirjutused kas täiesti üleüldist laadi on ja põhjusemõttelikult põhjalikku keeleuuendust ei soovi, ehk aga ainult mõnda üksikut küsimust käsitlevad (nagu H. Prantsu kirjutus), ei ole siinkohal kõike keele uuendusmaterjali üleüldlikult ega üksikasjaliselt mitte veel arvustusele võetud. Seda teha ei olnud ka varemini hästi võimalik, sest et meil ei olnud veel mitte kõiki Aaviku uuendusaineid silma ees. Keelelise kirjastiku (Kirjastus „Reform“ Tartus 1914 ja 1915) senni ilmunud numbrid (nr. 1 Eesti rahvusliku suurteose keel; nr. 2 ja 3 Hirnu ja õuduse jutud I ja II; nr. 4 Inimesi jälgimas I; nr. 5 Katsed ja näited; nr. 6 Hirnu ja õuduse jutud III; nr. 7 Niino ja Maaso; nr. 8 Gabriele d'Annunzio „Mäss“) annavad aga juba täieliku ülevaate uuenduste piiridest. Kõik anded on enamasti J. Aaviku enese kirjutatud, ainult nr. 8 on suuremalt jaolt M. Nurmiku ja osalt V. Ridala sulest pärit ja nr. 6-as esineb teise pala tõlkijana Karl Reitav. Kõigi annete keel ei ole aga mitte ühesugune, vaid nii mõnelgi broshüüril on iseäraldused. Nii edustab näit. nr. 7 (Niino ja Maaso) o restauratsiooni u asemele, nr. 6 ning 8-i list minevikku, iseseisvat ülivõrret ja -da: tumat maerosastavat; nr. 5 põhjendab kõige värskemaid uuendusi ja toob nendega ilustatud keeleproove. Suurem jagu uuendusaineid käib aga kõigist annetest läbi. Nr. 5-as leiame huvitava teate (lhk. 27), et iseseisva superlatiivi ning o elustamise ettepanekuga keele uuenduste tipule on jõutud. Seega ei ole meil Keelelises kirjastikus keelelisi uudiseid enam oodata ja meie võime otsust anda, kui suur ja missugune see keele rikastus on, mis Keelelise kirjastiku varal teed otsib meie kirjandust lugevate ringkondade laimaisse künthidesse.

Asjale lähemale asudes tahaksime kõige pealt kiitvalt tähendada, et J. Aavik hästi on teinud, oma uuenduspüüete läbiviimiseks ilukirjan-

duselist teed valides. Nii on tõesti kõige kergemini võimalik publikumile ligi pääseda. Ei saa ka salata, et J. Aaviku uuendused on lühikese aja jooksul jhakanud meie keelepõllul tunduvat mõju avaldama. Iseäranis vastuvõtlikud neile näivad üliõplaste ringkonnad, aga ka Aavikust kauge- mal seisvais ringkonnis ning isegi ta vastaste juures on nii mõnigi tema uuendusaine läbi läinud ja läheb veel. Juhitagu ainult tähelepanek sõna- liste uudissünnituste peale, mis on Aaviku kaudu meie keeles koduseks saanud. Ja ma arvan oletada võivat, et keegi haritud eestlane ei saa edaspidi ilma nii mõnegi J. Aaviku uuenduseta enam läbi.

Selle poolehoidva tunnistusega ei taha ma sugugi öelda, et kõik Aaviku ettepanekud tulevad rõõmuga vastu võtta. Ei, nende seas leidub mõndagi tagasitõrjutavat ja kõlvutut. Vastuvõetavad uuendused aga peaksid kõige pealt vastama neile kahele juhtmõttele: 1) nende jaoks peab rahvakeeles tõestusi leiduma ja 2) nad ei tohi meie maksvate keeleseaduste vastu käia. Iluduse ja „elegantsi“ põhjused peale toetuda kardan ma, niisama kui herrad Jõgever ja Prants --- need on maitseasjad ja täitsa isikulised.

Keelelises kirjastikus esinevaid uuendusaineid liigitaksin ma järgmiselt:

- I. uuendused, mis on tarvilised ja keele tõesti teevad täpipealsemaks;
- II. uuendused, mis keelt ei paranda, vaid ainult teisendavad ja on sellepärast ilmaaegsed ehk meile vähemalt ükskõiksed;
- III. uuendused, mis takistavad keele omapärast arenemist ja selle- pärast tulevad kõrvale jätta.

* * *

I. 1) Ilm vastu vaidlemata on vastu võetavad järgmised ettepanekud:

a. *-sid* lõpu eemaletõrjumine ja lühendatud vormide elustamine *-de* tunnuselise mitmusega nimisõnade mitmuse osastavais (*kalu, jutte, tehti, ivi* jne.);

b. hääliku kõvenemise teel tekitatud ainsuse sissetulev nõrgenevate tüvedega nimisõnus, kus senni *-sse* oli peaaegu ainuvalitseja (nii *rappa, ritta, külla, maia, kogudusse* jne., *pro rabasse, reasse, küllasse, majasse, kogudusse* jne.);

c. nimisõnade nominatiivsed ühendused ¹⁾, nagu *juurvili, veripumane, õhkkond* j. t.;

d. võdrakeeliste sõnade lühemad vormid, milles võdrakeelne lõpp on maha jäetud, nagu *broshüür, kultuur, süntaks* j. t.;

e. kõik uuesti elustatud sõnad, mis siin ehk seal Eesti keeles on olnud tarvitatavad ehk praegu veel elutsevad, nagu:

1) Ma ei ütle „liitumised“, sest et liitumine tähendab palju lähemat ühendust kui sõnadevahelist, kus on ka lahus esinemine võimalik. Liit- sõnad on näit. *mõismik, eestlane, kuna juurvili, veelind* ühendatud sõnad on.

loobuma — Ida-Harjumaal kuuldav vennastekoguduses, kus näit. öeldakse: *lihalik inimene ei taha patust loobuda*;

taotama — vaata Taav. I. 39, 7; Alutaguses tarvitata samas tähenduses kui Ladina *solere*, Saksa *pflegen*; näit. *ta taotab ikka hiljaks jääda* (mitte jääma), *solet semper morari, er pflegt sich immer zu verspäten*);

mainima — Wiedemann: *maenima*;

orb — omast. orva = vaenelaps; ma ütleksin omastavas orvu, sest meil on olemas orvililled = *viola odorata* (vrdl. ka *orvikud* = *Stiefmütterchen, viola tricolor*);

f. jube (Alutaguses), *ülbe, tõhus, üsja* j. t.

Kõik Eesti tüvedest tuletatud uued sõnad, nagu:

varustama < *varuma* = õigeks ajaks muretsema, parajal ajal soetama;

turvalisus < *turve*, omast. *turbe* = kaitse;

kiindima < *kindi* = kinni; parem ja õigem oleks vist *kindima*;

niisama: *veendum, saavitama, sarnalema, ilme, ihar* j. t.;

g. tagasisihtivad, u:ga tuletatud, aegsõnade vormid, nagu *saatuma, asetuma, ajuma, avalduma, vahelduma* j. t.

2) Vastuvõetaks soovitatavad oleksid ka järgmised uuendused:

a. alaleütleva lõpuks *-ne* tüve rõhulise lõppsilbi järele, nagu *madalalle, rahvalle, kaladelle* jne., sest et peaaegu tervel Põhja murde alal hääldatakse seda lõppu rõhulise silbi järele kõvemini kui muidu (vrdl. *kalale, inimestele* jne.);

b. aegsõnade laialisem konstrueerimine muuteliste vormidega eesning tegusõnaliste konstruktsioonide asemel, nagu *vastata küsimusele* (mitte k. peale), *mõjuda millessegi* (mitte m. peale) jne.;

d. lauseehituse vabastamine liiga saksakeelilisest sõnade järjestusest;

e. mõnesugused lause lühendused, nagu *asju nii olles* j. t.

II. Keelt ainult teisendavad, aga mitte parandavad ja sellepärast tähtsusetad ning ilma aegsed on järgmised ettepanekud:

a. mitmuse osastava *-id* lõpu eelsete häälikute kaotamine, nagu *palvid* pro *palveid, jutustavis* pro *jutustuvais* jne. Tõsi on, et neid rahva suus kuuldub, kuid Tallinnamaal õige vähe, ja nad ei tee keelt selgemaks ega täpisemaks; siin on tagasikiskumine otstarbetu;

b. aegsõna *i*-line minevik, nagu: ütlin, töötin, kirjutin, avalduin (!) jne. Minu arvates ei ole kirjakeelele iluks tema Tallinna murrakul põhjenevaid vorme hakata teiste murrete vormidega segama; keele ühtlus kannatab selle all, ja lühemad vormid ei võiks mitte ikka olla „elegandimad ja eufoonilisemad“. Ka ei suudaks ma kuidagi Põhja murde täielistest aegsõna-vormidest Lõuna murde lühendatud vormide kasuks loobuda ja keelata, neelata, kuulata, aidata jne. ära surmata.

c. *da*-tumad määrosastavad, nagu *kirjuta* pro *kirjutada, tarvita* pro *tarvitada* j. t. Need vormid on paiguti rahva suus tarvitata, aga keele täpiseksust ei edenda nad sugugi, sest et nad käskkõneviisile sarnanevad.

d. *de*-tunnuselised mitmused kuluvate tüvedega nimisõnus — peaaegselt Ridala iseäraldus — nagu: *keeldete, joondete, huulde* jne. pro *keeltele,*

joontele, huultele ehk keelile, joonile, huulile. Ka niisugust häälendamist saab rahva suust tõendada. Aga mispoolest on need vormid paremad senisest? Ei ole nad lühemad ega kõlavamad. Siin oleks mõõduandev ainult isiklik taju.

e. e asetamine a asemele tehtaviku -ta ees, näit. kirjutatakse, jutustatakse pro jutustatakse jne. Ka siin oleks taju mõõduandev.

f. tu-lõpulistele omadussõnade osastava lõpp -nd, nagu hooletund või koguni hooletond, õnnetund - õnnetond, väetind j. t. Kui selle jaoks ka Ahrens käemeheks tuuakse, kes rahva (vist rannarahva) suust neid vorme kuulnud, siis ei võidaks meie keel selle läbi muud, kui et ta Soome keelele läheneks. Kas seda aga on tarvis?

III. Täitsa kõrvale heidetavad on järgmised uuendusettepanekud:

a. Soome sõnad seal, kus omadega täiesti läbi saab, nagu nau-tima = maitsma, sellega tühtlasi nauding; lakkama = lõpetama, lõppema tegemast; ponnistus = jõupingutus; suhe = vahekord ja palju teisi, iseäranis aga sõnad, mille tüved esinevad Eesti keeles hoopis teises tähenduses, nagu ebalus, ebatema = kahtlus, kahtlema, kahelema - kõhelema, osutama = näitama. Esimest olen rahva suus kuulnud tähenduses kerge-meelne olema, edvistama, teine esineb Wiedemannis tähendusega sihtima.

b. Kunstlikud sõnad, iseäranis kui nende juured on Eesti keeles hoopis teise tähendusega, kui Keelelise kirjastiku uudissõnus. Niisugune sõna on näit. roim tähenduses kuritegu. Wiedemann seletab diminutiivi roimakest = schwach, matt.

c. Aegsõnust tuletatud tu-lõpulisel omadussõnad, nagu halustamatu, armastamatu, nägematu jne. Rahvakeel ei tunne niisuguseid tuletusi sugugi ja kääneb aegsõna ilmaütlevat peaaegu kõigis muudetes (halastamatale, halastamatal jne.). Üksi viimane viis on Eesti algupära; tu-lised tuletused on Eesti keele soomestamine, iseäranis veel kui omastava tund ka tarvitusel peaks võetama. Kas peab see Soome sõna loomiseks kaasa aitama? Mis tehakse Soome keele poolt selle heaks?

d. Iseseisev ülivõrre (superlatiiv). See oleks otse Soomest sisse toodud ja kasu ei ole talt sugugi, sest et senine väljendamisviis ülivõrdes esinevaid omadusi palju selgemini esile toob. Keele selgust aga tuleb edendada. Pealegi puudub nii mitmelgi kultuurkeelel iseseisev superlatiiv, nagu Vene ja Prantsuse keelel, ja nad ei tunne sest puudust. Meie ka mitte.

e. o elustamine tagapool esimest silpi. Herra Prants on selle päide trehvvavalt tagasi tõrjunud („E. Kirj.“ 1915 nr. 9). Meil ei ole midagi juure hšada.

f. Käänatuste segamine, mida küll ei ole ette pandud, aga mis vormides nagu mõistlikuis, vaimulikuis näitub, kuna mitm. omastavas mõistlikka, mõisteterlikka öeldakse. Niisugune järjekindlusettus, mida juba üliõp-laste ringkonnas on hakatud järele ailmama, jääb meile J. Aaviku juures mõistatuseks, sest meie ei või oletada, et ta teeb seda kogemata. Tahab

ta ütelda mõistlikuis, võimalikuis, siis õelgu ta ka mõistlikuid, võimalikuid ja mõistlikute, võimalikute, missuguseid vorme paiguti rahva seas saab kuulda, — aga ärgu sünnitagu mitte vääranaloomilisi vorme. Pealegi on meil niimõõna mitmuse lühendamise jaoks peale osastavaliste vormide veel *-de-tumad* vormid, mida seal saab ja võib tarvitada, kus osastavalisi vorme on võimata tuletada (ennemini siis: *mõistlikkes, võimalikkess jne.*).

g. k kõvendamine sõnus nagu *vastastikkune, läbistikkune jne.*, mida ka juba järele tehakse (vaata uuemaid Sirvilaudu). Ka seda uuendust ei ole põhjendatud. Tal ei ole ka põhja all. Liitsõnus tuleb käänamisel liitega ümber käia kui iseseisva sõnaga. Minu arvates — ja vist ka J. Aaviku meelest — ei ole aga liite *-stikku, -tikku* (nagu seda praegu määr sõnus väärtalt kirjutatakse) nimetav mitte *-stiku, -tiku*, mis siis painumisel omastavas *-stikku, -tikku* kuju saab, vaid *-stik, -tik*, millele vastav omastav on *-stiku, -tiku*; siis aga on ainuõige kirjutada ja hääldada *-stikune, -tikune* (nagu *lubjane, tehene, ajane, mullane*) ehk aga *-stikne, -tikne* (nagu *kuuskne, aegne, muldne*), järelikult ka *vastastikune ~ vastastikne, läbistikune ~ läbistikne j. t.*

Seega oleksid silmapaistvamad uuendusettepanekud läbi sarjatud. Kui ma Aavikust valesti aru ei saa, on ta nad seks kõige pealt Keelelises kirjastikus esitanud. Mitmed on koguni katseks ilmutatud, et näha saada, kuidas neile vastatakse. Asja nii olles loodame, et Aavik mõndagi neist tagasi võtab. Siis ehk võetakse ka ta väärtuselised ettepanekud rõõmsamini vastu ja meie jõuaksime oma keele pretsiseerimises hea sammu edasi. Keele edasiarendamiseks aga ütleme Keelelise kirjastiku asutajale ja edendajale: Jõudu tööle!

H. Põld.

Kooliraamatute keskel.

Meie emakeeliste kooliraamatute keel ei ole veel ühesugune. Iga raamatu kirjutajal on isekeel, igapähele on sõnu, mida teistes raamatutes ette ei tule ja millest ilma seletuseta igal pool raske on aru saada, igapähele tarvitab isesugusid lõppusid. Ei ole kerge seesuguses labürindis kooliõpetajal lastele kindlaid kokkuvõtteid keele õigekirjutuse kohta teha: kui kooliõpetaja kirjameeste otsusid keele asjus tahab koolis läbi viia, leiavad lapsed lugemise- ehk õpiraamatus koguni teistsugused sõnakujud. Keda nüüd uskuda, kas kooliõpetajat või raamatut? Sellespärast peaksid kooliraamatute kirjutajad võimalikult püüdma rohkem ühtlast keelt tarvitada.

Õitses või õitses olema?

Esimene sõnakuju on meil juba kodanikuõiguse omandanud, nagu mõned teisedki, mida kord valesti on hakatud kirjutama. Peaaegu kõigis meie piibli lugudes leidub: olid karjased *õitses*; ainult vanemates Masingi piibli lugudes on *õitses*, kuid sellesamas tikis on seal ka *sõimes* — *sõimes*, mispärast ka oletada võib, et *õitses* — *õitses* tuleb lugeda. Kampmann kirjutab (Kooli Lug. raam. I, neljas trükk) *õitseline* (lk. 170), *õitseliste* õõ (lk. 376), Peterson (Etteütluste kogu) *õitselind* (100);

Jakobsoni „Lug. raamatus“ on öitsilise, öitsituled (lk. 22), kuid ka öitseline ja öitselind (lk. 46). Minu arust on *öitses* olema, s. o. *öösel* karja hoidma, valesti tuletatud, sest siin ei ole midagi ühist öitsemisega, vaid *öö* on mõõduandev, mispärast peab olema: *öitses* olema, sõnast öine, nagu sellele sõnale vastavat sõnakuju ka teistes keeltes võib tähele panna: *ночное*, *Nachthütung*. Ka Wiedemann tunneb rohkem *öitsel* olema, *öitsel* käima, *öitseline*, kuna ta ainult öitselise üles tähendab, mille seletust aga *öitselise* juurest peab otsima. Sellepärast oleks õigem kuju öine, öitse — *ночное*, *Nachthütung*, millest siis ka öitsel ehk öitses olema, öitseline; ühe sõnaga: õunapuu öitses, aga karjased olid öitses.

M ä n d — m ä n n a ja m ä n d — m ä n n i.

Sõna mänd käänatakse kahte viisi ja sellepärast tarvitatakse teda ka kahel kujul: Liivimaa tunneb rohkem *mända*, Tallinnamaa *mändi*. Kooliraamatute kokkuseadjad ei tea, kumba kuju võtta, ja tarvitavad siis mõlemaid: Kampmann (Lug. raam. I, 4. tr.) männamets, männa kändid (lk. 117), männi juurtest (lk. 11), männid (163), männi metsadega (191); Peterson (Lug. raam. I) männa (lk. 166), männi (335). Kaks kuju ühest ja seitsmest sõnast ei ole soovitatav ja sellepärast peaks ühe kindlaks määrama. Tallinnamaal on sõna mänd kahes tähenduses: sõna mänd, männi (n pehmenemisega, nagu and, anni) — puu, mis metsas kasvab, *сосна*, Kiefer, ja mänd, männa (n ilma pehmenemiseta, nagu händ, hanna, rand, ranna) — nelja-viie haruline kepike, enamasti männi ladvast tehtud, nii et alla otsa ülespoole pöördud oksad kahe-kolme tolli pikkuselt kepi ümber jäävad; männaga segatakse keetmise ajal jahuputru; ka võimänd (Quirl). Et Tallinnamaa keel üleüldse kirjakeele aluseks on, siis võiks ka alati puu kohta mänd, männi tarvitusele võtta, nagu seda juba suurem osa kirjanikka (Tamsaare, Tuglas jne.) on teinud, kuna pudrumänd, pudrumänna jääks.

N e e m, s ä ä r, v ä i n, s a l m.

Tasak kirjutab oma „Geografia käsiraamatus“ esimeses ja teises trükis, et „*neemedeks* ehk maaninadeks kutsutakse kitsaid, aga kaugele mere sisse ulatavaid poolsaari. Niisugust maanina võime hommiku pool Krimmi poolsaare küljes näha; see maanina ulatab kaugele Asovi merde.“ Kolmandas trükis nimetab ta seda aga *sääreks*. Ometi on neem ja säär kaks koguni isesugust asja: neem — kõrge kivine kaugemale mere sisse tungiv poolsaar (*носъ*, *Landspitze*); säär on madal ja kitsas, enamasti liivane, õige kaugele ulatav poolsaar (*коса*, *Landzunge*). Krimmi poolsaare kõrval on säär. — *Проливъ*, *Meerenge* — on Tasakul väin, aga väikest väina, iseäranis kahe saare vahel, nimetavad rannamehed *salmeks* (salm, salme). Ehk võib ka selle tarvitusele võtta? Ja kas ei oleks aeg *Aegna* (*островъ Вульфъ*) kirjutamist juba jätta, sest niisugust saart ei tunne ükski Eesti meremees ega ka ümbruses keegi, sest on ainult Äigna saar olemas.

G. Wilberg.

Kirjandusline ülevaade.

Friedebert Tuglas: Felix Ormusson. 1) Romaan. Osahi-
sus „Noor-Eesti kirjastus“ 1915. Hind 1 rbl. 80 kop.

Jutt mehest, kes ühe ilusa suve jooksul kahe ilusa õega koos elab. Ta armastab mõlemaid kordamööda ja mõlemad armastavad teda, kuid teises järjekorras kui tema neid, ning sellepärast jääb ta mõlemist ilma.

See mees on puhastverd esteet ja raamat huvitab kui tüüpilik esteetilise hingeelu kujutus. Selle hinge tuulekandle paneb helisema iga puhang, mis suve jooksul üle taeva, maa ja vee käib; ning iga kirjanik, keda ta loeb, seab kandle keeled teise hääle.

Õieti võiks aga raamatut hümnuseks suvele nimetada: Ta algab õhuliste, õrnalt luuleliste akkordidega, muutub kuumaks ja kirglikuks, et vähehaaval kurblik-reflekteerivates meeleoludes sapilisele, tinaraskelt rusu-
vale sügisele ligineda. Kuid ka troostitu sügise ei mõju traagiliselt, sest kõik teavad, et ta ainult lüli on aastaegade ketis ja pea jälle kevade tuleb.

Armastus tekib Felix Ormussonis kui loomulik vastukaja suve palavusest virvendavale elevusele. Alles siis avaldab Helene tema peale mõju, kui ta ise täis on imbinud sedasama meeleolu, mis siniseid kiiliseid kalmuse-
metsa kohal lehvima paneb ja inimesi öösisel aias ümber punapuu teineteist püüdma ajab. Armastusetundmus ise on tähtsam kui selle objekt ja enne teda olemas. Juba joovastatud loodusest, suvest ja iseenesest, leiab Ormusson oma sõbra Johannese „magusas, õrnas, avatlevas naerusuises naises omade unistuste eksootiliste lilleaedade kuninganna“. Ta projitseerib seenese hinge naisesse ja usub siis, et see oma väljapaistvate omadustega teda vangistas. Üksikute üleelamiste peenikestest, vaevalt märgatavaist niidikestest punutakse võrk, mis lõpuks Ormussoni köidab. Oma armastuse teadvusele ärkab ta aga alles, kui Helene mees koju jõuab. On tabav tähelepanek, et alles iseteadvuseta armukadeduse — selle mehelikule armastusele nii iseloomuliku momendi! — tekkimine uinuva kire lausa lõkkele õhutab.

Meie usume Ormussoni kire tõsidust, seda sentimentaalset ja sensuaalset joovastust, olgugi et sagedad võrdlused lamburneitsikutega, markiisidega jne. meele tuletavad, et teda ka raamatud inspireerivad. Ta kasvab orgaaniliselt Ormussoni ja suve hingest, ning tema tekkimiselugu on psüholoogiliselt vast kõige paremini põhjendatud osa raamatust. Mitte üsna selge pole aga kire kustumine. Ta sündis meeleolust ja peab suurema sel silmapilgul, kus Ormussoni meeleolu teiseks muutus — aga miks see muutus? Ja siiski on selle armastuse jõuetu ja motiveerimata kokkulangemine iseäranis huvitav. Õige esteedikirg! Mõttes peab Ormusson

1) Selle teose kohta ilmus küll juba arvustus käesoleva aasta 4. nr. (lhk. 123—124); et aga järgnevas kirjutuses seda tähelepanavat teost uutest külgedest valgustatakse, siis anname ka neile ridadele hea meelega ruumi.
„E. K.“ toimetis.

värvikriiskavaid kireorgiaid; kui ta aga naise silmist loeb, et ta neid ka tõelikkuses tohib loota, valdab ta südame „kole hirm“. Mida ta enne soovis, paistab talle nüüd hirmus; mitte naine pole muutunud, aga kärisenud on unistuste nõialoor, mille läbi vaadatult Helene ihaldamisevääriline paistis. Ormussonis valitsevad juba uued jumalad, endisest kirest on ta väsinud, kui üks talle avatakse, mille taga ta nii kaua koputas. „Kümme aastat piirati Trooja, ei, kümme aastat avatles ning piiras Paris Helenet. Ja kui see viimaks oleks andunud — just sel silmapilgul andis Trooja enese greeklaste saagiks! — — Ta oli hiljaks jäänud!“

Helene juurest läheb Ormusson otsekohe Marioni juure. Ta peab külma ja karget Marioni armastama, sellepärast et ta enne palavat ja avatlevat Helenet armastas. Küllus sünnitas kire Helene vastu, varase suve elujõududest pakatav õnnelik elevus, „lääkide, helkide, kumade ja lõkete sööst“. Kuid selles sensuaalses joovastuses nälgisid Ormussoni eetilised ja intellektuaalsed kalduvused. Kui hilissuvel „kõik, mis kevade öö ootuse väriinas valvas, näis raskelt magavat“, kui Ormussoni laual looduseilutsete asemel problemaatikuste raamatud seisid, kõdunes kirg ja osatuks jäänud külg hingeelus nõudis ikka valjemalt oma õigust. Puudus loob armastuse Marioni, luigekaelalise „hää, vaikse Mary“ vastu, kelle ovaalses marmorilises näos liikumata vestaneitsi-silmad hõõguvad. Palju enam kui armastusetundmus ise löövad nüüd lõkkele kalduvused juurelda: elu ja õnne armastuse ja esteetika-eeetika keerdküsimused täidavad nüüd ta hinge. Helene ajal joobus ta vormist ja värvist ja kui ta — harva küllalt — inimlikkude vahekordade üle mõtteid mölgutas, siis tegi ta seda õnneliku kõrvalseisja ülemeelses toonis. Ikka harvemaks jäävad nüüd loodusemeeleolud, kuigi need kui kuldsete pärlite rida läbi kogu raamatu on punutud ja sellele ta õnnestava väärtuse annavad.

Kirg Helene vastu oli tundmuse asi; nüisugusena valdas ta Ormussoni täiesti ja tegi õnnelikuks. Armastuses, mille Marion äratas, töötab mõistus — ja „kuis võib olla see õnnelik, kes mõtleb, võrdleb ja arvustab“? Helene ja Ormussoni vahel valitses pilkudes, sõnades, ühistes meelesoludes avalduv vahekord. Marion on ainult unistus. Tema juure ei vii ühtki teed ja Ormusson seisab peaaegu naeruvääriliselt üksi, otsekui äralõigatud traatidega telefoniaparatuur. Selles üksilduses saab ironiliste mõttemõlgutuste kaheterane mõök talle hädaohlikuks — ta haavab iseennast. Ikka kõrgemale pingutavad ta unistused Marioni ideaalsuse; seks peab ta iseenese silmis ikka alamale vajuma. Lõpuks tunneb ta enese naeruväärilise olevat ja lahku meeletlikult õnnetuna suvemajast.

Lugeja aga ei tunne enam temaga kaasa. Ta uskus naiivselt Ormussoni, kes janus Helene järele kisendas, aga ta ei suuda uskuda, et armastus Marioni vastu tõesti elu aljuurteni tungiv traagilisk saatus on, nagu see tõendada püüab. Kui jutukangelane 250 lehekülje jooksul kaks korda kiremere kõige tumedamatesse sügavustesse kastab, hakkad paratamata kahtlema selle mere ulatuse juures. Mõlemad armastused nõrgendavad vastamisi teineteise mõju, olgugi et esimene „lihalik“, teine „hingelik“ on

ja kontrast kumbagi iseäranis karakteristikus valguses laseb paista. Aga lugeja võõrdub jutukangelasest, ta pole enam tarviliselt vastuvõtlik ka selle tõsiste hingedaluste jaoks, sest tahtmatagi näeb ta tema ümber mingisugust koomilist aupaistust. See aga vähendab märksa raamatu harmoonilist mõju. Teisiti oleks, kui eneseirooniat, mis lõpu-peatükkidest nii tõsivalt kõlab, läbi kogu loo kinni oleks peetud. Nüüd aga liituvad need üsna mitteorgaaniliselt sellesse suveunistusesse, otsakui palju hiljema hingelise arenemisekäigu produkt. Paar aastat hiljemini võib „iseteadlik naeruväärsus“ autori hellitatud elufilosoofia olla. Ta võib südamest naerda nende tuulikute üle, mille vastu väene Ormusson ausameelselt vehib — maailmas ja omas hinges. See aga nõuab tingimata, et teda tõsiselt võetakse, nagu ta seda ka ise teeb — lõpp välja arvatud. Nii võin ma autori eelkirja ainult vaimurikkaks müstifikatsioonikatseks pidada oma juttu otsakui valenime all ilma saata. Ta kinnitab, Ormusson olla naeruväärt isik, kelle „kergemeelsete lehekülgede“ kui meelega komponeeritud karrikatuuri peale peab vaatama. Seesuguse vaimurikka leiduse abil loob ta avaldamiseks tarviliku distantsi enese ja nende intiimsete peatükkide vahele. Lugeja jääb hädasse, nagu „inime, kes pimedas lahtise vähmavarju üle komistades ei mõista, kust kinni haarata“, ning naerjad on autori poolt.

Kuid vast on autoril siiski õigust — omal viisil mõjub jutt koomiliselt. Küll on iga detail sügav-tõsine, hiljemini järele mõeldes ei või aga siiski muigamata olla. Juba see igavesti vana ja igavesti uus lugu Buridani eeslist teeb seda. Aga ka Ormusson ise: ta suudab surnud loodust elavaks teha oma loojapilguga, ta oma on imet-tegev muinasjutumõök, kuid ta ei oska sellega muud peale hakata kui vihmaussa maast torkida. Ta on Parzivali legendade rüütel, kes sõidab püha Graali otsima ja leiab — alasti naise. See on koomiline, kuigi ühtlasi nukker ja rusuv. Kaugeks karrikeerivaks vastukõlakaks Ormussoni saatusest on intermezzoks jutusse põimitud Pariisi sõprade kirjad. Kui õnnelikud looduseperemehed istuvad nad algusel Montmartre'i kõrtsites, ning matavad paar nädalat hiljemini oma uhked reisiplaanid maha, rahata naeruvääriliselt Pariisi ligidale abitult kükitama jäädes.

Aga jutu kompositsiooniski on koomilist elementi (vabandatagu mulle see leidus!). Raamatusse on otsatu — olgugi lüüriline — jõud üles kuhjatud. Taevas ja maa, järv ja mets kisendavad Ormussoniga kaasa, värvide ja helide sinfoonia mõjub kohati peaaegu põrutavalt. Kuid lõpulikult ei sünni siiski mitte midagi. Kõik jääb mänguks, morionett-nukkude tundmustetormiks. Tahtmatagi jätab see koomilise mulje.¹⁾

Igas oma detailis on jutt aga tõsine. Kui lõpu välja arvame, esineb isegi ironiat — nii tihti kui seda sõna ka tarvitatakse — ainult mõningates ääremärkustes sõbra Johannese ja tema maailma kohta. Mitte

1) Võrdle sellega juba vanasti sügav-koomiliseks peetud motiivi: „Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.“

need aga ei ole raamatule iseloomulikud ega tee teda väärtuslikuks, küll aga hiilgav rida värviküllaseid meeleolu- ja maastikukirjeldusi.

Vaadatagu raamatu kui pildigalerii peale, ja ta saab varanduse-aidaks. Mees, kes armastaja silmaga loodust ja naise on vaadelnud, oskab neist aimamata ilu välja lugeda ja meile edasi anda. Loetagu näituseks võrdlemata sümpaatilist talu elu-olu kirjeldust (2. peatükk), kirjlikku 41. peatükki, mis mõjub kui sinfoonia ööle, loodusele ja elule, ehk pandagu tähele, kuidas järv kõigist Ormussoni unistustest vastu helgib ja temaga ühes muutub! Autor teab, „kui palju ilu võib peituda vähenõudlikus realismuseski: kuu serv üle nurme, kauge puuvankri nagin metsateel ja hilise kärnkonna pehme kõndimine akna all“. Ta oskab meile meie loodust nii õnnestavalt ilusas valguses näidata, et me mõnikord sooviksime tema geniaalsuse sisse uskuda.

Autor nimetab oma tööd romaaniks, harilikus mõistes pole ta seda aga kuidagi. Ei mingit tegevust (Ormussoni kaks viimast päeva suvemajas on ka oma romaanitaolisuse poolest vastolus kogu looga), ei elu kirjeldust, isegi mitte hingeteaduslikku analüüsi (olgugi palju tabavaid tähelepanekuid!). Kõik ümbrus, isikute äärejooned, sündmustik on tuhm, ainult kangelase subjektiivsed meeleolud säravad kõigis vikerkaari-värvides. Raamatus on ainult meeleolusid, igasuguseid, isekeskis kontrasteerivaid, kuid alati huvitavaid, tihti ootamata ilusaid meeleolusid. Teos on otse tüüpilik päevaraamat. Aga ta on ka liig suurel määral päevaraamat, et kui kunstitöö kogunõjus rahuldada. Ta on nii intiimne, et lugeja tarvilist distantsi enese ja kangelase vahele ei suuda luua, et teda plastiliselt oma ees näha. Ormussoni lastakse liig palju pihtida, liig vähe käsitakse teda kui probleemi, kui tüüpust. Teda karakteriseerides on autor teda liig vähe järjekindlalt stiliseerinud. Huvitav igas detailis, ei suuda raamat siiski Ormussoni kogupildina rahuldada, kangelane ei mõju kui orgaaniline, eluline üksus, vaid „nagu laegas, täis paberilehekesi väikeste märkustega“. Raamat on kui mosaiik, mille tükikesed isepiltide küljest lõigatud ja siis kokku seatud. Nii palju hiilgust ja värviilu igas üksikus osas ja siiski puudub elu jumalik hingeõhk! Kui Goethe õigus oleks, et „zierlich Denken und süß Erinnern ist das Leben im tiefsten Innern“, peaks Felix Ormusson tõesti elu täis olema. Iga lehekülj sisaldab kaunid mõtteid ja õrnu unistusi. Aga just see raamat võiks kahtlema panna Goethe lause tõe üle. Kõik fragmendiline ilu ei ole suutnud kokku sulades midagi jõurikast, eluks õigustatud ühtlust sünnitada. „Tungides põhjani kunstisse — mõistes teda otsekui religiooni kõikide meeltega, ei õnnesta enam ei elu ega kunst,“ ütleb Ormusson. Kunst ei õnnesta, sest et selleks liig vähe elumahla ulatab, elu mitte, sest et siia liig palju kunstlikkust tuleb. Oh seda estetismuse vannet!

Igatsuses valguse järele tõmbame oma hinges iga minut tuletiku-kese põlema, ning saame seeläbi võimetuks enesest sünnitada suurt, jumalikku leeki, mis saatuslikult õnne või surma tooks. Otsatus elujanus tahame iga ainukest silmapilku täita muljete ja meeleolude pakatava üli-

küllusega, kuid „iga detail saab oma tähenduse, aga kogu elu kaotab oma mõtte“. Nende sõnadega on Felix Ormusson oma elule pealkirja pannud.

Helmi Reiman.

H. O.: Einige Gedichte aus dem Ehstnischen.¹⁾

Vahetevahel leiavad mõned meie luulepalad tõlke kaudu teed ka teiste rahvaste kirjandusesse. Eesti luuletuste Saksa keele tõlkijatena on tänini iseäranis Carl Hermann ja Axel Kallas tähelepanemist teeninud; kuna esimene neist Eesti luulet Saksa ajakirjanduses on avaldanud, andis viimane 1911. a. kogu kordaläinud luuletõlkeid koguni iseraamatuna trükki, pealkirja all: „Estonische Klänge. Auswahl estnischer Dichtungen“ (88 lhk.,

80 kop.). Nüüd töötab nende tõlkijate seltsi uus jõud H. O. astuda, kes hiljuti Tallinna Saksa lehes oma esimesed tõlkenäited on avaldanud, mis kui luulepalad rohket rahuldust pakuvad.

H. O. on anderikas ja peen Saksa keele tundja, kel ei puudu sügavam arusaamine ka Eesti keelest. Õigusega võiks H. O-st ütelda, et ta ei ole tõlkija, vaid järgiluuletaja, sest originaali mõtted on tema tõlkes õige hästi läbi tuntud ja meeleolu-kohaselt edasi antud. Näituseks toome siin L. Koidula järele tõlgitud „Herbstgedanken“, 1. ja 2. salmi:

Schon entlauben sich die letzten Birken,
Über's Blachfeld jagt der gelbe Sturm;
Traurig ruft des Jahres Sterbestunden
Schwermutvoll die Glocke von dem Turm.

Goldne Sonne, bist du müd' geworden?
Still und langsam hebst du nun dein Haupt;
Traurig schaut du hin auf deine Kinder,
Die der Herbst erbarmungslos beraubt.²⁾

Iseäranis hästi tõlgitud on tal aga Villem Grünthali „Winterabend“, mille me siin täielikult ära trükime:

1) „Revaler Beobachter“ nr. 206, a. 1915. (Juhan Liiv: Unter den Bäumen; Juhan Liiv: Im Mondenschein; Villem Grünthal: Winterabend; Lydia Koidula: Herbstgedanken.)

2) Võrdluseks lisame siia juure ka originaali sellekohased salmid

Juba kase ladvalt lehed lang'vad,
Kõle tuul käib üle kesamaa;
Aasta kellal rõõmuhääl on lõppend,
Vlimseid tunda hakkab lõõma ta.

Kena päike, kas sa väsi oled?
Pikkamisi pead seal tõstad sa;
Kurvalt oma laste peale vaatad —
Sügise neid riisund armuta.

Über die schneeigen, dämmerigblauen,
Schattenumzogenen Auen
Breitet die Abendsonne im Sinken
Feuriges Blinken.

Über die öde, im Winterkleide
Trauernde Heide
Schlängelt ein Weg sich nach dem Bach,
Den schweigend in Träumen
Die Weiden umsäumen.

Längs dem Wege, dem endlos weiten,
Schlitten gleiten
Bei des Mondes fahlen,
Dem Morgenrot weichenden Strahlen
In die Ferne. 1)

Tõlkija on leidnud siin õiged toonid, et väljendada isegi moodsa kirjaniku moodsaid mõtteid, mis annab tunnistuse ta ilusast võimisest.

H. O. on alles 15-aastane, mis laseb loota veel edenemist; arvesse tuleb ka võtta, et tööd ei olegi pärit viimaseast ajast, kuna autor töötab praegu Eesti keeles — Heine kallal.

Herbert Grünfeldt.

J. Jõgever. Eesti muinasjutud I. Vaimud. Jurjevis, 1915. Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 119 lhk. Hind 85 kop.

1) Eestikeelses originaalis :

Üle hämara, varjudest tume,
õrna ja sinava lume
heidab veerev, kustuv päike
punava läike.

Üle ääreta lumise välja,
nii tühja ja palja,
viib üksik tee
üle jõe,
kus pruunikad pajud
on unesse vajund.

Mööda lõpmata teed
lähevad reed
eha punal
kuu kahvatul kumal —
kaugele.

Rohkearvuliste muinasjutu-korjanduste hulka ilmub siin uus kogu, mis enesele rohkem tõsise ja tegeliku eesmärgi seadnud: suure ja paksu muinasjutu-laane sihtisid ajada, aineid liigitada ja neisse ülevaadet tuua. Muinasjutu-salkade lähem karakteristika on ära jäetud, sest et raamat keskkoolide alamatele klassidele õpeabinõuks on määratud ja esitatud ainete seletus ning harutus alles ülemates klassides kirjanduseloole läbivõtmisel peab järgnema. Raamatu sihiks on autor seadnud lugejat eestlaste keskajalise ilmavaatega ning usuliste arvamistega tutvustada ja keskaja vaimuhariduse valgeid lehekülgi Eestis katsuda täita. Selle vastu võiks nüüd küll vaielda, kas kõiki neid jutuaineid, mis raamatusse üles võetud, just eestlaste omaks tohib pidada ja kas nad keskajast pärit võivad olla. Nii sugused pretensioonid suruksime alla ja lepiksime esiotsa sellega, et need ained, olgu kust tahes pärit, meie rahva suus on liikunud, kusjuures rahvas neile teatava kuju on annud, ja et nad Eesti minevikumälestusi sisaldavad, mille vanadust alles lähem uurimisetöö võiks kindlaks teha. Raamatu kokkuseadmine on tarvilik ja tänuväärne töö, mida rõõmuga tuleb tervitada.

Raamatu tegeliku külje kohta võiks niipalju tähendada, et eelseisev muinasjutu-kogu, kui sellele veel järgnev II köide juure võetakse, rohkem aineid sisaldab, kui neid ühegi keskkooli alamas klassis, kus pealegi Eesti keele tundide arv väike ja lugemise kõrval veel hulk teisi töösid vaja ära teha, suudetakse läbi töötada. Ei saa ju enesele ette kujutada, et tervet keelearendamist lugemise teel ka üheks aastaks saaks konarliselt üleskirjutatud muinasjuttude hooleks jätta, klassis aasta otsa ainult muinasjutte lugeda ja harutada. Muud lugemiseainet läheb tingimata veel tarvis, mitte üksnes keele mitmekesisuse tundmaõppimiseks, vaid ka selleks, et ühetaoline ja laiapiiriline muinasjutu-aine õpilasele Demjanovi kalasupiks ei saaks ja vastikuks ei läheks, iseäranis veel seda silmas pidades, et raamatus, nagu näha, igal pool seda ainet mitte laitmata väline vorm vastuvõetavaks ei tee ja mitte alati esteetilist mõnutunnet ei paku. Esitatavat materjali oleks vaja olnud kõrvasti lühendada. Minu arvates tuleks alammates klassides ainult neid muinasjutte käsitleda, mille peale teatava sisu ka väline kuju enam ehk vähem kirjandusliikudele nõuetele vastab. Kui aga keelelised ilunõuded kõrvale jäetakse ja tihti katkeliste teisendite juures tuleb viibida, siis läheb lugemine teaduslikuks ja ühtlasi igavaks, mis töö tagajärjed hoopis küsitavaks võib teha. Tegelikult seisukohast tuleks koolilastele pakutud muinasjuttude kogule veel valjumat, esteetiliselt nõudlikumat väljavalikut soovitada, kuna eelseisev Jõgeveri kogu kooliõpetajale endale heaks orienteerivaks ülevaateks laialises muinasjutu-vallas võiks olla. Klassis lugemiseks tuleks sellest raamatust neid täielisemaid ja esteetiliselt väärtuslikumaid jutte soovitada, mis üksikutele liikidele etteotsa seatud. **M. Kampmann.**

Dr. Antti Aarne. Uebersicht der Märchenliteratur.
Hamina 1914. Soome teadusteakadeemia kulu, 76 lk.

Ennemuistsed jutud ilmuvad alles ärkamiseajal Eesti kirjandusesse. Kreutzwald nõuab siin neilegi eluõigust. Enne teda oli ainult mõni üksik jutt nagu vargsi kirjanduseturule pääsnud. Uus aeg avas ennemuistsilegi juttudele ukсед. Kuid teaduslikult neid harutama hakata pole Eestis tänini nii hästi kui keegi sõandanud. Teisiti mujal, ka Soomes, kus ülikoolis neile õpetool avatud. Dotsent Dr. A. Aarne on juba hulga teaduslikka töid oma uurimistest avaldanud, nagu hiljuti veel „Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung“. Viimsele nagu täienduseks ilmus ülemaltähendatud „Uebersicht der Märchenliteratur“.

Dr. A. Aarne katsub ülevaadet niihästi hommikumaa kui õhtumaa ennemuististe juttude kirjanduse kohta anda. Hommikumaa muinasjuttude kogud ulatavad kaugesse halli muistsesse aega tagasi. Indlaste Pancatantra näituseks arvatakse umbes 2000 aastaga võivat hoobelda. Kõige tuttavamaks hommikumaa muinasjuttudest tuleb „Tuhat üks ööd“ lugeda, mis umbes 1000 aastat vana. Kõiki tähtsamaid tooteid hommiku- ja õhtumaal paneb Dr. Aarne tähele, ühtlasi nende sisuga lähemalt tutvustades ja uurijale sedaviisi juhatusnööri harutamiseks andes. Ennemuististe juttude suured hulgad ei ole ammuigi kõik veel päevavalget näinud; paljud ootavad alles käsikirjades trükimasina alla pääsmist. Käsikirjadegi kogusid juhatab Dr. Aarne kätte. Kõige rohkem ruumi pärib muidugi Euroopa rahvaste kirjandus. Eesti muinasjuttude kogude tutvustamiseks pühendab autor paar lehekülge. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia kirjandus on lühedalt esitatud.

Dr. Aarne ülevaade esineb uurijale nurgakivina, mille peale algaja võib ehitama hakata. Täielik ei ole ülevaade — täielikku ei tahtnudki autor pakkuda — kuid tähtsamad tööd on kõik üles loetud. Kahju ainult, et meie pool neid tähtsamaidki allikaid raamatukogudes tarvilikul määral koos ei leidu.

M. J. Eisen.

Toimetusele saadetud raamatud.

Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Über den gemeinsamen wortschatz der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Von E. N. Setälä. Helsingfors 1915. Finnisch-ugrische Gesellschaft. 104 lhk.

Centenaire de la naissance de Mathias-Alexandre Castrén. Discours d'ouverture à la séance annuelle de la Société Finno-Ougrienne le 2 Décembre 1913 par E. N. Setälä. Helsingfors 1915, Société Finno-Ougrienne. 44 lhk.

Mathias Alexander Castrénin sadavuotispäivänä. Alkajaispuhe Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikokouksessa 2 p. joulukuuta 1913 pidänyt E. N. Setälä. Helsingissä 1915, Suomalais-Ugrilainen Seura. 39 lhk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

EESTI KIRJANDUS

ilmub endisel alusel üks kord kuus 2—3 poogna
suuruses heal paberil.

Kuukiri toob 1915, nagu siimaani, pikemaid töid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-pöllult, lühe- maid teateid kirjanduseliste ja keeleliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirja- vahetusi ja bibliograafialisi teateid.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusemeeste, raamatukaup- luste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transfer- digi kõige soovitamam: Jurjev, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel on tänini järgmised raamatud „Eesti Kirjandus“ kaasannetena ilmunud:

Joh. Aavik. Keele kaunima kõlavuse poole. 36 lhk. Hind 3⁰ kop.

Joh. Aavik. -line ja -lik lõpulised omadussõnad. Katse -lik -line korralagedust korraldada. 53 lhk. Hind 4⁰ kop.

Joh. Aavik. Nominatiivsed liitumised. 52 lhk. Hind 30 kop.

Johann Forselius. Eestlaste ebausn kombed, viisid ja harjumised. Trükki toimetanud J. Jögewer. 38 lhk. Hind 20 kop.

J. Jögewer. Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirja- keeles. 58 lhk. Hind 35 kop.

Keemia sõnastik. 44 lhk. Hind 30 kop.

Maadeteaduse sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop.

Matemaatika sõnastik. 31 lhk. Hind 30 kop. (Trükk otsas.)

V. Ridala. Anna Haava 50-aastase sünnipäeva puhul. 83 lhk. Hind 45 kop.

Dr. Mihkel Weske 25. surmapäeva mälestuseks, M. Weske pildiga. 80 lhk. Hind 45 kop.

Eesti Kirjanduse Seltsi toimetusel ja kirjastusel on ilmunud:

Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I anne (Kreutzwaldi ja Koidula pildiga), 511 lhk.; II anne (pildiga „Koidula rahvariides“ ning Kreutzwaldi ja Koidula käekirja-proovidega), 315 lhk. Ande hind 2 rbl. üksikult; mõlemad anded kokku 3 rbl. 50 kop.

Jakob Tamme Lugulaulud, J. Tamme pildiga. Kunstnik K. Mägi kaaneilustus. 495+VIII lhk. Hind 1 rbl.

Eesti Kirjanduse Seltsi omandusena on müügil saadetud: Изслѣ- дованія о нарѣчіяхъ черемискаго языка I, доктора М. Веске. 50 lhk. Hind 40 kop.

Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses, Jurjevis.

Eesti kõige vanem päevaleht

Postimees

ilmub 1915. aastal peatoimetaja Jaan Tõnisson'i juhatusel
kindlal alal Eesti edulise rahvameelsuse vaimus edasi.

„Postimees“ tahab ka praeguse ilma-sõja päivil, mis meie maa ja rahva saatust aitab ära otsustada ja määrata, kui tõsine Eesti rahvusline häälekandja ajaviitmata ja kindlaste seisukohta võtta. Meie maa tuleviku arenemise sihtjooned on meil ülitähtsad.

„Postimees“ toob alatas värsked ja täielikka teateid Eesti sõjameeste kohta, kes sõjaväljal haavatute, kadunute ehk langenute hulka tulevad arvata.

Iga päev värsked telegrammid sõjaväljalt.

Igal laupäeval ilmuv pildileht „Virmalised“ toob Eesti sõjameeste piltisid.

1915. aastal annab „Postimees“ kaasa: I. Maksuta: 1) „Virmalised“ — piltidega kirjanduslik ja teaduslik nädalaleht. 2) Jutulisa — 2000 lhk. romaanisid ja uudisjuttusid. 3) „Postimehe“ tähtraamat 1916. a. 4) „Postimehe“ seinakalender 1915. a.

II. Maksu eest: 1) „Postimehe kirjakogu“ 4 raamatut: 1) Eesti „Kultura, 2) Looduseteadusest, 3) Kodaniku Käsiraamat ja 4) Oma maa, „Postimehe“ lugejatele 1 rbl. 50 kop., muidu 4 rbl. 2) „Sädemed“, mitmevärviliste piltidega ilustatud iseseisev pilkeleht. Hind 1 rbl. 50 kop. Eraldi tellides 2 rbl. 3) „Lasteleht“, hind 20 kop. 4) „Tervis“. Arstiteaduslik kuukiri. Hind 50 k.

„Postimehe“ tellimise hind: Postita 1 aastas 5 rbl., pooles aastas 2 rbl. 60 kop. Postiga 1 a. 6 rbl., pooles a. 3 rbl. 10 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“

ilmub 3 korda nädalas. Peale „Postimehe“ hinnata kaasannete saavad „Elu“ lugejad ka veel „Lastelehe“ hinnata. Alandatud hinna eest saavad „Elu“ lugejad veel põllutöö-kuukirja „Talu“, 1 aastas 45 kop. ja pooles aastas 25 kop. (Eraldi tellides 1 aastas 1 rbl.) Hind postiga 1 aastas 3 rbl. 50 kop., pooles aastas 1 rbl. 85 kop. Address: „Elu“ Jurjevis.

Peale selle ilmub Pärnus päevaleht

„Postimees“ — Pärnu väljaanne.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ adr.: Jurjevis, Rüütli uul. 9, r. Юрьевъ.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ talitus.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. W. Weski.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Jurjevis